

Høgskulen
på Vestlandet

BACHELOROPPGAVE

Hvordan kunne en av norgeshistoriens største narrespill
gå så langt?

How could one of the greatest fool games of Norwegian
history go so far?

Lena Lilledal, Johanne Ryland og Silje Sva

Økonomi og administrasjon, BO6-2001
Høgskulen på Vestlandet, avdeling Sogndal
Veileder: Willy Myhre

13.05.20

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle
kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

Forord

Denne bacheloroppgaven er skrevet som en avsluttende oppgave på studieprogrammet økonomi og administrasjon ved Høgskulen på Vestlandet, avdeling Sogndal. Oppgaven er en obligatorisk del av studiet som utgjør 15 studiepoeng, og er en fordypning innenfor regnskap og skatt.

Vi fikk interesse for temaet regnskapsmanipulasjon etter emnet “Virksomhetsorganisering- og regnskapsførerregelverket” som tok for seg en oppgave om Finance Credit, en av norgeshistoriens største bedragerisaker. Videre fikk vi innblikk i det overordnede temaet økonomisk kriminalitet og mer spesifikt om regnskapsmanipulasjon i undervisningen, og vi ønsker dermed å gå mer i dybden på dette i denne oppgaven.

Det har vært spennende og lærerikt å jobbe med dette temaet. Vi har fått ny innsikt på området som vi ser på som nyttig informasjon som vi kan ta med videre inn i arbeidslivet. Vi har fått en detaljert innsikt i et fenomen vi allerede fra start av visste eksisterte i samfunnet, og gått i dybden på flere aspekter rundt fenomenet. I tillegg har vi fått god trening i å jobbe oss gjennom rettsavgjørelser som har vist seg å være kompliserte dokumenter.

Vi ønsker å takke vår veileder Willy Myhre for god hjelp og konstruktive tilbakemeldinger gjennom oppgaveskrivingen.

Abstract

Our bachelor thesis is a study of accounting manipulation, and we have gone into this topic in depth by conducting a case study of Finance Credit. Our problem is related to the case, Finance Credit, and the aim is to find out how the loan creditors were misled by Finance Credit over a longer period.

We chose four aspects that illustrated different sides of the manipulation in Finance Credit. The first aspect was related to which methods Finance Credit used to manipulate the accounts in the parent company Finance Credit Norge ASA (Finance Credit Group after 2001). In the second aspect we examined which ethical behaviour Finance Credit performed with, and how important compliance with ethical principles are for good ethical business behaviour. In the third aspect we examined what role the auditor had for how the manipulation could take place, and whether he acted in accordance with good audit practice. In the end we examined the role of the loan creditors, where we examined whether they had made a good enough review of Finance Credit as loan borrowers and how they were misled in concrete terms.

In order to find an answer to our problem we have used qualitative document analysis. Most of the data is taken from Lovdata Pro, where we have studied court decisions of the central persons in Finance Credit, which will be the top management in Finance Credit and the auditor. We have also used data from the book “Smarte skurker - grådige gubber” which deals with the Finance Credit-case. We have selected relevant data and categorized them according to the aspects of the problem.

The analysis contains a discussion of the findings from the court cases and the book against the theory presented. The findings are summarized at the end of the thesis.

The most widely used manipulation method Finance Credit used was accounting of fictitious income. More specifically, this involved largely fictitious billing between related companies within the same concern. As a result, the accounts receivable and revenues were inflated to a great extent and at the same time it became difficult for external users to detect the errors. Finance Credit's ethical behaviour was disturbing. With falsifying signatures and accounts, one can conclude that one's own gain was more in focus than what was right to do. The auditor acted negligently in the audit mission of Finance Credit as he was aware of many of the errors in the accounts. This was thus a factor that the manipulation was not stopped earlier. The loan creditors complied with their investigative duty by reviewing the financial statements and reports given by the managers of Finance Credit, even though they were

manipulated. A combination of the loan creditor's good faith and the ability Finance Credit's management had to appear credible, led to that the mistakes were not discovered by the loan creditors until large losses were the reality.

Sammendrag

Bacheloroppgaven vår handler om regnskapsmanipulasjon, og vi har gått i dybden på dette temaet ved å utføre en casestudie av Finance Credit-saken. Problemstillingen vår er knyttet til saken Finance Credit, og handler om hvordan lånekreditorene lot seg villedes av Finance Credit over en lengre periode.

Vi valgte ut fire aspekter som ville være med på å belyse ulike sider ved manipulasjonen i Finance Credit. Det første aspektet vi undersøkte var hvilke metoder personene i Finance Credit benyttet for å manipulere regnskapene i morselskapet Finance Credit Norge ASA (Finance Credit Group AS etter 2001). I det andre aspektet undersøkte vi hvilken etisk atferd personene i Finance Credit opptrådte med, og hvor viktig overholdelse av etiske prinsipper vil være for en etisk god forretningsatferd. I det tredje aspektet undersøkte vi hvilken rolle revisoren hadde for hvordan manipulasjonen kunne finne sted, og om han opptrådte i samsvar med god revisjonsskikk. Til slutt undersøkte vi også lånekreditorenes rolle i saken, der vi vurderte hvorvidt de hadde gjort en god nok vurdering av Finance Credit som låntakere og hvordan de ble villedet.

For å svare på problemstillingen har vi benyttet kvalitativ dokumentundersøkelse.

Mesteparten av dataene er hentet fra Lovdata Pro der vi har studert rettsakene til de sentrale personene i saken, som vil være den øverste ledelsen og revisoren til Finance Credit. Vi har også funnet supplerende data fra boken "Smarte skurker - grådige gubber", som omhandler Finance Credit-saken. Deretter har vi plukket ut relevante data og kategorisert disse i henhold til aspektene i problemstillingen.

Analysedelen inneholder en drøfting av funnene fra rettsakene og boken opp mot presentert teori. Funnene oppsummeres i slutten av oppgaven.

Den mest utbredte manipulasjonsmetoden Finance Credit benyttet var resultatføring av fiktive inntekter. Mer konkret innebar det i stor grad fiktiv fakturering mellom nærstående selskap innenfor konsernet. Dette førte til at kundefordringene og inntektene ble blåst opp og samtidig ble det vanskelig for eksterne brukere å oppdage feilene. Den etiske atferden til

Finance Credit var urovekkende. Med forfalskninger av underskrifter og regnskap, kan man konkludere med at egen vinning stod mer i fokus enn hva som blir regnet som etisk riktig. Revisoren opptrådte uaktsomt ved revisjonsoppdraget av Finance Credit ettersom han var klar over mye av feilene som forelå i regnskapene. Dette var dermed en faktor til at manipulasjonen ikke ble stanset tidligere. Lånekreditorene overholdt sin undersøkelsesplikt ved å vurdere årsregnskapene og rapportene til Finance Credit-selskapene, selv om de var manipulerte. En kombinasjon av lånekreditorenes gode tro, evnen Finance Credits ledelse hadde til å fremstå som troverdig og en uoversiktlig selskapsstruktur, gjorde at feilene ikke ble oppdaget av lånekreditorene før store tap var realiteten.

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Abstract	3
Sammendrag	4
Figuroversikt	7
1. Innledning	8
1.1 Bakgrunn for valg av tema og problemstilling.....	8
1.2 Problemstilling.....	8
1.3 Avgrensning	9
1.4 Oppgavens struktur	10
2. Teori	11
2.1 Finance Credit og sakens handlingsforløp	11
2.2 Regnskapet	13
2.2.1 Definisjon og formål.....	13
2.2.2 Regnskapets brukere.....	13
2.2.3 Regnskapsplikten.....	15
2.2.4 Grunnleggende regnskapsprinsipp.....	16
2.2.5 Viktigheten av et rettviseende bilde	19
2.2.6 Konsernregnskap	20
2.3 Økonomisk kriminalitet	21
2.4 Regnskapsmanipulasjon.....	22
2.4.1 Hva er regnskapsmanipulasjon?	22
2.4.2 Skillet mellom lovlig og ulovlig regnskapsmanipulasjon	23
2.4.3 Metoder for regnskapsmanipulasjon.....	24
2.5 Etikk for regnskapsførere og revisorer	29
2.6 Ekstern revisor og dens plikter	30
3. Metode	32
3.1 Hva er metode?	32
3.2 Beskrivelse av valgt metode	33
3.2.1 Casestudie	33
3.2.2 Kvalitativ dokumentundersøkelse.....	34
3.3 Utvalg.....	34
3.4 Kvaliteten av undersøkelsen.....	35
3.4.1 Validitet	35
3.4.2 Reliabilitet	36
3.5 Begrensninger i undersøkelsen	38
4. Presentasjon av funn	39

4.1 Metoder som ble brukt for å manipulere regnskapet	39
4.1.1 Resultatføre inntekter for tidlig.....	40
4.1.2 Resultatføre fiktive inntekter	41
4.1.3 Flytte nåværende kostnader til en senere periode og bruk av andre metoder for å skjule kostnader eller tap	45
4.2 Etisk atferd i Finance Credit.....	45
4.3 Revisors rolle.....	49
4.4 Lånekreditorenes rolle.....	53
5. Oppsummering og konklusjon.....	59
5.1 Oppsummering.....	59
5.2 Konklusjon	60
5.3 Avsluttende refleksjoner og forslag til videre forskning.....	61
6. Litteraturliste.....	62

Figuroversikt

Figur 1. Brukerne av regnskapet (Kristoffersen, 2016, s. 27).....	14
Figur 2. The reported rate of economic crime is on the rise (Lavion, 2018, s. 5).	21

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema og problemstilling

Tema for oppgaven er økonomisk kriminalitet, spesifisert inn mot regnskapsmanipulasjon. Regnskapsmanipulasjon som form for økonomisk kriminalitet er et aktuelt tema som reiser flere problemstillinger. Det rammer virksomheter over hele verden, og Norge er ikke et unntak. En undersøkelse gjort i 2011 viste at regnskapsmanipulasjon utgjorde 26% av anmeldt økonomisk kriminalitet i Norge (PwC, 2011). Det har vært flere nasjonale og internasjonale skandaler opp gjennom tidene der lovbruddet har omfattet regnskapsmanipulasjon. Omfanget av regnskapsmanipulasjon gjør at det blir viktig å kaste lys over begrepet.

Konsekvensene av regnskapsmanipulasjon er flere. Først og fremst har det konsekvenser for brukerne av regnskapet i form av at de får feil beslutningsgrunnlag, som dermed kan få konsekvenser for brukerne i ettertid. For det andre har det konsekvenser for velferdsstaten. Store summer kan bli unndratt skattlegging, som betyr at det blir mindre summer fordelt til fellesgoder i samfunnet. Det er med på å undergrave rettferdig konkurranse i næringslivet samt svekke tilliten mellom næringsaktører. Regnskapsmanipulasjon som en form for økonomisk kriminalitet er derfor et betydelig samfunnsproblem.

En av de mest kjente sakene knyttet til regnskapsmanipulasjon i Norge er Finance Credit (Høgetveit, 2008). Det viste seg at bedrageriet var på kr 1,4-1,5 milliarder, hvor det ble tatt opp lån fra flere forskjellige banker for å vise god likviditet i deres eget selskap (TOSLO-2004-55053). De manipulerte regnskapene til å se bedre ut enn de egentlig var fra selskapets oppstart til selskapets kollaps i 2002. På grunn av omfanget av regnskapsmanipulasjonen i saken ønsker vi å få en dypere innsikt i sakens handlingsforløp og hvordan Finance Credit klarte å manipulere regnskapene over en lengre periode.

1.2 Problemstilling

I denne oppgaven har vi valgt å fordype oss i Finance Credit-saken, og ønsker dermed å besvare følgende problemstilling:

Hvordan klarte Finance Credit å villedde lånekreditorene til å gi lån ved å manipulere regnskapene over en lengre periode?

Formålet med problemstillingen er å kunne opplyse regnskapsbrukere om hvordan manipulasjon av regnskap kan utspille seg. Samtidig er formålet å belyse i hvilken grad etiske holdninger og atferd spiller inn på hvorfor slik manipulasjon kan bli utført. Videre er det viktig å være klar over at tillitspersoner, som for eksempel ekstern revisor, har en viktig rolle når det gjelder å forhindre slik manipulasjon. Denne oppgaven viser derfor at det er flere faktorer som kan spille inn på regnskapsmanipulasjon. Ved å se på et skrekkeeksempel i norgeshistorien kan dette hjelpe regnskapsbrukere til å forhindre slike skandaler i senere tid.

1.3 Avgrensning

Ettersom det er flere aspekter man kan undersøke ved problemstillingen er det nødvendig med en avgrensning av oppgaven. Finance Credit er et omfattende system med mange selskap, men når det gjelder manipulasjon i regnskapene har vi valgt å avgrense oss til å fokusere på morselskapet Finance Credit Norge ASA (senere Finance Credit Group AS) ettersom den mest omfattende manipulasjonen ble utført i dette selskapets regnskap.

Vi ønsker derfor å fokusere på følgende aspekter:

- *Hvordan regnskapene i Finance Credit Norge ASA var manipulert*
- *Etisk atferd hos de sentrale personene i selskapet*
- *Revisors rolle i saken*
- *Lånekreditorenes rolle i saken*

I denne oppgaven ser vi på hvordan Finance Credit Norge ASAs regnskap fremstod bedre enn de i realiteten var. Vi vil derfor se på metodene de benyttet for å manipulere regnskapene og sammenligne hvordan de vurderte regnskapene sett i forhold til lovgivning.

Det etiske aspektet vil også være interessant å studere i denne saken. Vi diskuterer hva som blir regnet som god etisk atferd ved hjelp av Etisk regelverk for regnskapsførere. I analysen ser vi på hvilke etiske holdninger de sentrale personene i Finance Credit hadde. Vi ser spesielt på om regnskapsføreren i Finance Credit handlet i tråd med det etiske regelverket for regnskapsførere.

Videre vil vi se på revisor sin rolle i saken, og hvorvidt han var klar over hva som foregikk eller ikke. Vi tar utgangspunkt i revisorloven og etiske retningslinjer for revisor og vurderer om revisor har opptrådt i tråd med disse.

Til slutt vil vi se på lånekreditorene sin rolle. Vi ser dermed på hvordan lånekreditorene ble villedet, hva lånekreditorene forstod, og hva de kunne gjort annerledes for å oppdage manipulasjonen.

1.4 Oppgavens struktur

Oppgaven er inndelt i fem kapitler. Det første kapitlet er en innledning til temaet og her blir blant annet problemstilling presentert samt bakgrunnen for valg av problemstilling. I kapittel to går vi nærmere inn på teori som er relevant for problemstillingen. For å forstå regnskapsmanipulasjon finner vi det nødvendig med en gjennomgang av grunnleggende regnskapsteori for å forstå hvilke forutsetninger et riktig presentert regnskap er arbeidet ut fra. Teoridelen omfatter derfor en presentasjon av selskapet Finance Credit Norge ASA, regnskapsteori og teori rundt økonomisk kriminalitet, der vi går mer i dybden på begrepet regnskapsmanipulasjon. Videre presenteres det teori rundt etikk for regnskapsførere og revisorer og eksterne revisors plikter.

I kapittel tre tar vi for oss metoden som er benyttet i oppgaven, som i denne oppgaven er casestudie og kvalitativ dokumentundersøkelse. Først blir det gitt en generell beskrivelse av hva metode er, og deretter går vi i dybden på undersøkelsesopplegget og metoden som er valgt for å svare på problemstillingen. Det blir i tillegg gitt en beskrivelse av hvilke faktorer som kan ha påvirket reliabiliteten og validiteten til oppgavens datamateriale.

I kapittel fire presenterer vi funnene fra datainnsamlingen ved at vi analyserer empirien opp mot teorien i kapittel to. Vi vil her drøfte funnene som er relevante for problemstillingen. I det siste kapitlet oppsummerer vi funnene fra kapittel fire og drar en konklusjon ut fra analysen for å svare på problemstillingen vår. Til slutt vil vi reflektere rundt oppgaven og det vil bli foreslått muligheter for videre forskning innenfor feltet.

2. Teori

2.1 Finance Credit og sakens handlingsforløp

Finance Credit Norge ASA (heretter FCN ASA) ble stiftet høsten 1996 av Trond Kristoffersen og Torgeir Stensrud. Kristoffersen var utdannet økonom og hadde tidligere erfaring innenfor forsikringsbransjen (TOSLO-2003-6955). Stensrud var tidligere offiserutdannet og har hatt ledende stillinger innenfor både Forsvaret og næringslivet. Han drev blant annet som selvstendig næringsdrivende innen inkasso og kredittopplysning mellom 1976 og 1989. Det opplyses at de stiftet bekjentskap første halvdel av 1990-tallet (TOSLO-2004-55053).

På oppstarttidspunktet eide Kristoffersen og Stensrud 85% av aksjene i FCN ASA. Det opplyses at begge hadde gjeld på 15-20 millioner kroner fra tidligere som de dro med seg inn i selskapet, og som gjorde at selskapet allerede fra starten hadde negativ kapital (TOSLO-2004-55053). Per Ertvaag var selskapets revisor mellom 1997 og 1999, men revisjonsselskapet KPMG overtok revisjonen av selskapet i 1999 der ansvarlig var John Haukland (LE-2011-45698-2). I årene som kom stiftet Kristoffersen og Stensrud flere selskaper både innenlands og utenlands, kalt Finance Credit-systemet, der flere av selskapene inngikk i et konsern. Noen av selskapene var uavhengige, men likevel kontrollert av Kristoffersen og Stensrud, altså nærstående selskaper (TOSLO-2004-55053).

Formålet med selskapene var å kjøpe forfalte fordringsporteføljer til underkurs og deretter sikre fortjeneste ved inndrivning av fordringene. Fordringsporteføljene skulle ha lav risiko for mislighold og i tillegg være forsikret mot tap (TOSLO-2004-55053).

Kristoffersen var administrerende direktør og Stensrud styreleder i selskapet. Kristoffersen tok seg av den regnskapsmessige biten av selskapet som inkluderte gjennomføring av transaksjoner, mens Stensrud hadde ansvar for kontaktene til selskapet. Det opplyses likevel at begge hele tiden hadde full oversikt over selskapets virksomhet og hvilke transaksjoner som ble utført. De fattet alle beslutningene for selskapet sammen (TOSLO-2004-55053).

Fra begynnelsen av ble det tatt opp dyre lån fra flere forskjellige banker, der det første lånet ble innvilget høsten 1997. Lånene ble etter hvert så omfattende og store at da selskapet kollapset høsten 2002 var lånet på til sammen 1,4-1,5 milliarder kroner (TOSLO-2004-55053).

Det var mistanke fra bankene om at den økonomiske stillingen til selskapet ikke var som den fremstod, som gjorde at selskapet ble anmeldt til politiet høsten 2002. Kristoffersen og Stensrud ble deretter varetektsfengslet. Det viste seg at kreditorene tapte over 1 milliard kroner etter det økonomiske oppgjøret fra gjeldsforhandlinger og konkursbehandlingen, i tillegg til tap som følge av at selgere av fordringer ikke fikk oppgjør for fordringene sine (TOSLO-2004-55053). Kristoffersen og Stensrud ble etter dette stilt for retten. På bakgrunn av omfanget av manipulasjon i regnskapene ble også revisjonsselskapet KPMG og Haukland stilt for retten.

Kristoffersen fikk, etter å ha anket fra Oslo tingrett i 2004 til Borgarting lagmannsrett i 2006, ni års fengsel for 11 overtredelser av straffeloven § 271, jf. § 270, fire overtredelser av straffeloven § 183, overtredelser av straffeloven § 274, to overtredelser av straffeloven § 276, jf. § 275, overtredelser av straffeloven § 281 og regnskapsloven § 8-5. Saken ble anket til Høyesterett i 2007, men ble ikke fremmet. I 2010 åpnet Norges Høyesterett for at saker der avslag på anker ikke ble begrunnet, kunne gjenåpnes. Ettersom avslaget på anken til Borgarting lagmannsrett ikke ble begrunnet, ble det besluttet fra Høyesterett at saken kunne gjenåpnes i Eidsivating lagmannsrett. Kristoffersen døde før saken ble gjenåpnet på nytt i 2014. Det ble i Eidsivating lagmannsrett vanskelig å måle en straff ettersom han var avdød, og dermed ble det ikke utmålt straff i saken (HR-2010-1703-S - Rt-2010-1170).

Stensrud fikk etter Oslo tingrett en fengselsstraff på syv år for 11 overtredelser av straffeloven § 271, jf. § 270 (1) nr. 1, tre overtredelser av straffeloven § 183 og fire overtredelser av regnskapsloven § 8-5 (1) annet straffalternativ. Han var hele tiden samarbeidsvillig som bidro til at saken mot Kristoffersen ble oppklart, og fikk dermed strafferabatt (TOSLO-2004-55053).

Ifølge dommene mistet begge retten til å drive selvstendig næringsvirksomhet i all fremtid. Dette innebærer også å være daglig leder, ha ledende stillinger i selskap og retten til å sitte i et selskaps styre.

Revisor Haukland ble etter Oslo tingrett i 2007 dømt til 30 dager fengsel for overtredelse av revisorloven § 9-3, jf. §§ 5-1 til 5-3 og regnskapsloven § 8-5, jf. § 7-1. Hauklands straff ble knyttet til hans handlinger som ble utført samt handlinger som ikke ble utført når det gjelder ledelsen, organisering, oppfølging og kontroll av revisjonsteamet (TOSLO-2005-106276). KPMG AS ble etter Oslo tingrett frifunnet, noe Økokrim ikke var fornøyd med, og som resulterte i at frifinnelsen av KPMG ble anket videre til Borgarting lagmannsrett (LB-2007-

22079). Anken ble deretter forkastet i Borgarting lagmannsrett, og anket videre til Høyesterett av Økokrim. Etter Høyesterett ble KPMG dømt for flere overtredelser av revisorloven og regnskapsloven, og ble etter straffeloven § 63 (1) straffet med en bot til statskassen på kr 5 millioner (HR-2008-1150-A - Rt-2008-996).

2.2 Regnskapet

2.2.1 Definisjon og formål

Det finnes flere definisjoner på hva et regnskap er. Regnskapet har som hovedmål å vise den økonomiske stillingen til en bedrift (Voldsund, Pedersen, Hoff & Kolstad Hansen, 2013, s. 13). Eksempelvis vil den økonomiske stillingen til bedriften være viktig for investorer og lånekreditorer for å vurdere hvorvidt de ønsker å investere eller gi lån til bedriften. Dermed er det viktig at regnskapet viser fullstendig økonomisk informasjon som gir gode beslutningsgrunnlag for de aktuelle brukerne.

Regnskapet består av to deler. Den ene delen er resultatregnskapet, som viser resultatet til bedriften. Resultatregnskapet viser dermed en oversikt over bedriftens inntekter og kostnader i en periode, for eksempel for ett år (Voldsund et al., 2013, s. 16). Av resultatregnskapet kan man dermed finne bedriftens resultat og om bedriften går med overskudd eller underskudd i den gitte perioden. Den andre delen av regnskapet er balansen. I balansen vises bedriftens finansielle stilling og hvilke eiendeler bedriften har, samt hvordan disse er finansiert gjennom egenkapital og gjeld (Voldsund et al., 2013, s. 16).

For at alle relevante opplysninger rundt den økonomiske stillingen til bedriften skal komme tydelig frem, skal nødvendige noteopplysninger legges ved regnskapet. Kravene om hva som skal omtales i noteopplysningene finner man i regnskapsloven kapittel 7. I tillegg til disse notekravene er det krav om at det skal gis opplysninger som er nødvendige for å gi riktig bilde av den økonomiske stillingen til bedriften, dersom disse opplysningene ikke fremgår av regnskapet for øvrig. Målet med noteopplysningene er å gi best mulig informasjon til brukerne av regnskapet (Schwencke et al., 2018, s. 684).

2.2.2 Regnskapets brukere

Det er flere aktører som har direkte eller indirekte interesse i en bedrift sitt regnskap, og disse blir kalt regnskapsbrukere.

Figur 1. Brukerne av regnskapet (Kristoffersen, 2016, s. 27)

Figur 1 viser de ulike brukerne av regnskapet. Regnskapet skal bidra til at brukerne skal kunne foreta gode økonomiske beslutninger. Brukerne har ulike informasjonsbehov, og det er derfor viktig at regnskapet tilfredsstiller disse. Vi deler derfor brukerne inn i tre hovedtyper (Kristoffersen, 2016, s. 26):

- Ledelsen
- Brukere med finansiell interesse i bedriften
- Andre brukere

Regnskapet gir en stor mengde informasjon om bedriften som er til nytte for brukerne. I denne delen vil vi fokusere på å gi en kort beskrivelse av ledelsen, eiere og lånekreditorene som brukere. Grunnen til dette er at Finance Credits bedrageri gikk i hovedsak ut på å føre lånekreditorene bak lyset ved å manipulere regnskapene til å se bedre ut enn de var for å tilfredsstille kravene for lån. Bedrageriet ble utført av ledelsen, som også var eierne av selskapet.

Ledelsen har hovedansvaret for å utarbeide regnskapet. Mange viktige beslutninger er i tillegg basert på informasjon fra regnskapet. Ledelsen skal ut fra denne informasjonen utarbeide planer for bedriften, og må dermed ta stilling til problemstillinger om hvilke varer

og tjenester bedriften skal satse på, priser på produkter og om bedriften har behov for å investere (Kristoffersen, 2016, s. 26).

Eiere er en av brukerne med finansiell interesse i bedriften. De har investert penger i bedriften og har behov for å foreta flere økonomiske beslutninger, eksempelvis om de skal fortsette, selge eller legge ned bedriften, om de skal investere mer penger i bedriften eller hvor mye de skal ta ut i aksjeutbytte (Kristoffersen, 2016, s. 27).

Lånekreditorer er også brukere med finansiell interesse i bedriften. De gir lån til bedriften, og de må derfor vurdere om bedriften er i stand til å betale renter og avdrag på lånet, samt evnen bedriften har til å stille sikkerhet. Likviditeten til bedriften vil derfor være viktig for lånekreditorer. Det vil også av den grunn være viktig med kredittvurdering av bedriften, som også er lovpålagt etter finansavtaleloven § 46 bokstav b (1). Sikkerhet har betydning ved eventuelt mislighold av lånet, og dermed kan lånekreditorene kreve for eksempel pant i bedriftens eiendeler for å nedbetale lånet (Kristoffersen, 2016, s. 27).

2.2.3 Regnskapsplikten

De fleste norske bedrifter er lovpålagt å føre et regnskap, med mindre de går innunder regnskapslovens særbestemmelser. I regnskapsloven § 1-2 (1) finner man oversikt over hvem som er regnskapspliktig. Regnskapsplikten avhenger av hvilken type selskapsform bedriften har, og grunnen til dette er at den juridiske formen på bedriften har stor betydning når det kommer til pliktene til myndighetene (Voldsund et al., 2013, s. 319). Ettersom Finance Credit-systemet bestod av allmennaksjeselskap og aksjeselskap, hadde selskapene regnskapsplikt etter regnskapsloven § 1-2 (1) og (2).

I Norge er regnskapsføringen regulert av bokføringsloven og regnskapsloven. Bakgrunnen for regnskapsplikten er først og fremst av hensyn til bedriftens ledere, eiere, ansatte og kreditorer som har behov for å vurdere bedriftens økonomiske stilling. Videre danner regnskapet grunnlag for innkreving av skatter og avgifter til det offentlige. Offentlige myndigheter er avhengig av regnskapet for å kunne beregne korrekte skatter og avgifter, og i tillegg kunne kontrollere at disse blir betalt av bedriften. Til slutt viser regnskapene om transaksjonene er utført i tråd med lover og regler (Kristoffersen, 2014, s. 92).

Bokføringsloven § 2 sier at alle som har regnskapsplikt etter regnskapsloven, har bokføringsplikt. Selskapene i Finance Credit-systemet hadde dermed også bokføringsplikt. I

bokføringsloven nevnes det ikke noe om hva som er formålet med loven med tilhørende forskrift, men dette kommer tydelig frem av proposisjonene til Stortinget. Målet med bokføringsloven vil etter proposisjonene være at det skal foreligge mulighet for kontroll av løpende transaksjoner og pliktig regnskapsrapportering (Finansdepartementet, 2004, s. 7).

2.2.4 Grunnleggende regnskapsprinsipp

Når man skal utarbeide et årsregnskap, skal det etter regnskapsloven utarbeides etter de grunnleggende regnskapsprinsippene. De grunnleggende regnskapsprinsippene finner man i regnskapsloven kapittel fire. Regnskapsloven § 4-1 handler om periodiseringsprinsipp, og videre i kapitlet handler det om estimat, prinsippanvendelse, forutsetninger og god regnskapsskikk. Det gis videre en beskrivelse av hvert prinsipp.

Transaksjonsprinsippet

“Transaksjoner skal regnskapsføres til verdien av vederlaget på transaksjonstidspunktet.”
(Regnskapsloven, 1998, § 4-1 (1) nr. 1)

Inntektsføring forutsetter at verdien av vederlaget kan anslås med rimelig sikkerhet. Målet med prinsippet er at transaksjonens reelle økonomiske innhold blir regnskapsført. Salgs- og kjøpstransaksjoner, finanstransaksjoner og egenkapitaltransaksjoner vil alle omfatte transaksjonsprinsippet. Eksempelvis ved salg av varer vil transaksjonstidspunktet være det tidspunktet når risiko og kontroll over varene er overdratt fra selger til kjøper, altså leveringstidspunktet (Schwencke, Haugen, Baksaas, Stenheim & Avlesen-Østli, 2018, s. 108-109).

Opptjeningsprinsippet

“Inntekt skal resultatføres når den er opptjent.” (Regnskapsloven, 1998, § 4-1 (1) nr. 2)

Opptjeningsprinsippet handler om periodisering av inntekter, og er dermed et inntektsperiodiseringsprinsipp. For eksempel skal et varesalg inntektsføres når varen blir levert, og en tjeneste skal inntektsføres når den blir ytt. Dersom man ikke kan periodisere en inntekt etter opptjeningsprinsippet må man enten fremskynde eller utsette inntektsføringen. Fremskutt inntektsføring innebærer at inntekten blir resultatført før det er gjennomført en

salgstransaksjon. Utsatt inntektsføring innebærer at inntekten først blir resultatført som kortsiktig gjeld, og når tjenesten er ytt vil den bli resultatført som inntekt (Schwencke et al., 2018, s. 114-115).

Sammenstillingsprinsippet

"Utgifter skal kostnadsføres i samme periode som tilhørende inntekt." (Regnskapsloven, 1998, § 4-1 (1) nr. 3)

Sammenstillingsprinsippet er et kostnadsperiodiseringsprinsipp, og er med på å gi resultatregnskapet et fornuftig uttrykk for netto resultat i perioden. Prinsippet innebærer dermed at utgifter som knytter seg til inntekter i fremtidige perioder skal balanseføres og sammenstilles med tilhørende inntekt når den er opptjent. Et eksempel på bruk av sammenstillingsprinsippet er avskrivninger, der avskrivningene blir fordelt over driftsmiddelet sin økonomiske levetid (Schwencke et al., 2018, s. 115).

Forsiktighetsprinsippet

"Urealisert tap skal resultatføres" (Regnskapsloven, 1998, § 4-1 (1) nr. 4)

Forsiktighetsprinsippet legges til grunn i flere regnskapsmessige vurderinger. Omløpsmidler skal vurderes til laveste verdis prinsipp, og anleggsmidler skal nedskrives til virkelig verdi ved ikke-forbigående verdifall. Dette prinsippet krever at alle urealiserte tap skal innregnes umiddelbart. Ved opptak av gjeld skal verdien settes til høyeste verdi av opptakskost og virkelig verdi (Schwencke et al., 2018, s. 116).

Sikring

"Ved sikring skal gevinst og tap resultatføres i samme periode." (Regnskapsloven, 1998, § 4-1 (1) nr. 5)

Sikring består av et sikringsinstrument og et sikringsobjekt som nøytraliserer gevinst og tap som følge av verdiendring. Sikringsinstrumentet skal sikre sikringsobjektet, der sikringsobjektet enten kan være en eiendel eller en gjeld. Det skilles vanligvis mellom to former for sikring. Den ene er verdisikring, der sikringsinstrumentet sikrer sikringsobjektet

sin verdi mot endringer i for eksempel valutakurser og renter. Den andre er kontantstrømsikring, der sikringsinstrumentet nøytraliserer variasjoner i verdien på fremtidige kontantstrømmer (Schwencke et al., 2018, s. 117).

Regnskapsestimater

“Ved usikkerhet skal det brukes beste estimat, på bakgrunn av den informasjon som er tilgjengelig når årsregnskapet avlegges.” (Regnskapsloven, 1998, § 4-2)

Beste estimat vil ofte være forventningsverdien, spesielt dersom sannsynlighetsfordelingen er noenlunde symmetrisk. Måling av verdien på kundefordringer forutsetter ofte å bruke prinsippet om beste estimat (Schwencke et al., 2018, s. 117).

Kongruensprinsippet

“Alle inntekter og kostnader skal resultatføres.” (Regnskapsloven, 1998, § 4-3)

Alle endringer i egenkapitalen skal føres som inntekter og kostnader i resultatet, med unntak av kapitalinnskudd og kapitalunntak (Schwencke et al., 2018, s. 118). Regnskapsloven nevner et unntak fra hovedregelen. Ved endring av regnskapsprinsipp eller korrigerende av feil i tidligere årsregnskap skal dette føres mot egenkapitalen (Regnskapsloven, 1998, § 4-3).

Prinsippanvendelse

“Årsregnskapet skal utarbeides etter ensartede prinsipper, som skal anvendes konsistent over tid.” (Regnskapsloven, 1998, § 4-4)

Konsistensprinsippet innebærer at det samme prinsippet benyttes fra ett år til det neste, og må også brukes innen samme år for ensartede poster. Dette prinsippet skal gjøre det mulig å sammenligne regnskapsinformasjon for foretak over tid. Det er likevel mulig å endre prinsipp, og dette kan være tvunget eller frivillig (Schwencke et al., 2018, s. 119).

Forutsetning om fortsatt drift

“Årsregnskapet skal utarbeides under forutsetning om fortsatt drift så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avviklet.” (Regnskapsloven, 1998, § 4-5)

Dersom denne forutsetningen ikke er oppfylt, skal det utarbeides et avviklingsregnskap der eiendeler og gjeld vurderes til virkelig verdi. Avviklingen kan enten være frivillig eller tvungen. Det må gjøres en vurdering av sannsynlighetskravet. Det er sannsynlig at avvikling vil skje dersom sannsynligheten er mer enn 50% (Schwencke et al., 2018, s. 120).

God regnskapsskikk

“Utarbeidelsen av årsregnskap skal foretas i samsvar med god regnskapsskikk.” (Regnskapsloven, 1998, § 4-6).

Dette innebærer at regnskapet utarbeides i samsvar med regnskapslovgivning, autoritative anbefalinger og normer i tillegg til regnskapsteori fra anerkjent forskning. Videre skal regnskapet utarbeides i samsvar med god regnskapspraksis og i samsvar med krav og regnskapsprinsipper. Det må foretas en vurdering av hva som er god regnskapsskikk etter omstendighetene (Schwencke et al., 2018, s. 45).

2.2.5 Viktigheten av et rettviseende bilde

At regnskapet skal vise et rettviseende bilde av bedriftens økonomiske stilling er viktig for å sikre god kvalitet og for at brukerne knyttet til bedriften skal få gode beslutningsgrunnlag. Regnskapsloven sier at *“Årsregnskapet skal gi et rettviseende bilde av den regnskapspliktiges og konsernets eiendeler og gjeld, finansielle stilling og resultat.”* (Regnskapsloven, 1998, § 3-2 bokstav a). Dette betyr at regnskapet ikke inneholder mangler, og at bedriftens økonomiske stilling ikke blir fremstilt på en annen måte enn det som er faktum.

Det presiseres at det er mulig å fravike de grunnleggende regnskapsprinsippene, vurderingsreglene, oppstillingsplanene eller notekravene dersom dette er nødvendig for å tilfredsstille kravet om et rettviseende bilde. Det er imidlertid bare i unntakstilfeller at det er nødvendig å fravike reglene i regnskapsloven (BHL, u.å.). Dersom bedrifter ser det nødvendig å fravike regnskapsreglene skal disse avvikene angis i noteopplysningene.

Fraviket skal begrunnes konkret og det skal komme frem hvilken betydning fraviket har for bedriftens økonomiske stilling (Regnskapsloven, 1998, § 7-1(6)).

Regnskapsmanipulasjon vil påvirke bildet av den økonomiske stillingen til bedriften ettersom gjerningspersonen bevisst går inn for å manipulere økonomiske transaksjoner. Å begå regnskapsmanipulering vil derfor være i strid med kravet om rettvise bilde. Konsekvensen av et feilaktig bilde av den økonomiske stillingen til bedriften er at brukerne tilknyttet bedriften får et dårlig grunnlag for å fatte beslutninger. Et eksempel som er relevant for denne oppgaven kan være at banker gir lån til en bedrift basert på et uriktig regnskap, ettersom regnskapet viser at likviditeten er bedre enn hva som er tilfelle. Over tid kan flere beslutninger basert på feil grunnlag føre til alvorlige konsekvenser for både bedriften og brukerne deres. Dette var tilfellet i Finance Credit-saken, der flere banker innvilget lån til selskapet basert på feilaktig regnskap, som resulterte i store tap for bankene ved selskapets konkurs.

2.2.6 Konsernregnskap

For å kunne vise et rettvise bilde av den økonomiske stillingen til et konsern som har flere sammenslutninger, er det nødvendig å føre et konsernregnskap. Hvert selskap er juridisk selvstendig, men hvor alle selskapene utgjør en økonomisk enhet. Finance Credit var et konsern som bestod av flere selskap. Morselskapet var Finance Credit Norge ASA. Et morselskap har autoritativ innflytelse over datterselskapene (Kristoffersen, 2016, s. 400). Eksempel på datterselskap i Finance Credit-systemet var Faktura Finans AS, Faktura Finans VI AS og E-Credit AB.

Et konsernregnskap viser et samlet regnskap for morselskapet og datterselskapene som en økonomisk enhet. Det er videre en fremstilling av regnskapene for selskapene som inngår i konsernet og utarbeides etter spesielle regler (Kristoffersen, 2016, s. 402). Regnskapsloven § 3-2 tar for seg årsregnskapets innhold, og spesifiserer at for morselskap består årsregnskapet av selskapsregnskap og konsernregnskap.

Konsernregnskapet bygger på fire prinsipper. Posten "Aksjer i datterselskap" i morselskapet erstattes med eiendeler og gjeld i datterselskapet. Interne kjøp og salg og interne fordringer og gjeld mellom konsernselskapene elimineres. Dersom det oppstår intern fortjeneste eller tap som påvirker konsernets resultat, skal også dette elimineres (Kristoffersen, 2016, s. 403).

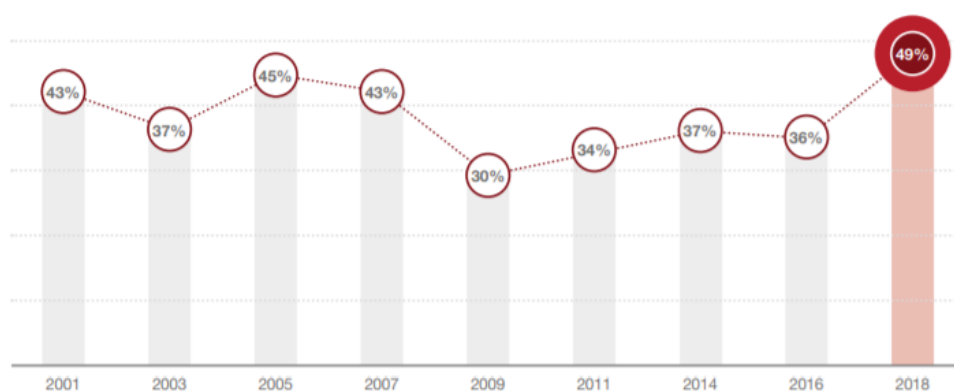
2.3 Økonomisk kriminalitet

Økonomisk kriminalitet har flere definisjoner, men vi har valgt å bruke Økokrim sin definisjon (Kristoffersen, 2017, s. 422):

“Økonomisk kriminalitet er profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er – eller utgir seg for å være - lovlig.”

Det finnes forskjellige typer økonomisk kriminalitet. De forskjellige typene er skatte- og avgiftsunndragelser, korrupsjon, verdipapirkriminalitet, bedrageri, konkurransekriminalitet, hvitvasking, regnskapsmanipulasjon, misligheter og konkurserkriminalitet (Kristoffersen, 2017, 422). Kjentegn ved disse typene er at de i liten grad retter seg mot enkeltpersoner, men heller i hovedsak mot samfunnet, store organisasjoner og bedrifter. Det er derfor ikke rart at økonomisk kriminalitet ofte blir omtalt som et samfunnsproblem. Norge er et demokratisk velferdssamfunn med stor grad av økonomisk og sosial trygghet. Økonomisk kriminalitet er en trussel mot velferdsstaten. Som eksempel kan skatte- og avgiftsunndragelse undergrave det offentlige grunnlag for skattlegging av bedriftene. Resultat av dette blir mindre inntekt til staten og dermed dårligere velferdstilbud for befolkningen i Norge. Som andre eksempel skaper korrupsjon og hvitvasking mistillit mellom bedrifter i næringslivet og kan være med på å undergrave konkurranse.

Økonomisk kriminalitet utgjør bare en liten del av alle registrerte lovbrudd i Norge, men problemet med økonomisk kriminalitet er ofte at det er store mørketall. Det er dermed mye økonomisk kriminalitet som skjer uten at det blir oppdaget, noe som representerer en stor trussel for enkeltpersoner og næringslivet (Politiet, u.å.).

Figur 2. The reported rate of economic crime is on the rise (Lavion, 2018, s. 5).

For å forstå omfanget av økonomisk kriminalitet er det ført flere statistikker. En rapport fra 2018 fra PwC viser at 49% av globale bedrifter har opplevd bedrageri eller økonomisk kriminalitet de siste 24 månedene. Til sammenligning var det i løpet av 17 år på sitt laveste i 2009, da det var 30% som hadde opplevd bedrageri eller økonomisk kriminalitet. Som man ser av figuren, har utviklingen i økonomisk kriminalitet variert fra år til år. Likevel ser man en markant økning i økonomisk kriminalitet fra 2016 til 2018 på hele 13%. Basert på denne utviklingen er det derfor viktigere og viktigere å sette mer fokus på økonomisk kriminalitet.

En annen rapport fra ACFE (Association of Certified Fraud Examiners) undersøkte omfanget av økonomisk kriminalitet ved å se på 2 690 saker i til sammen 125 land verden over.

Respondentene fikk i oppgave å beskrive den største svindelsaken de hadde undersøkt mellom januar 2016 og oktober 2017 (Dorris, 2018, s. 52). Undersøkelsen viste at det totale tapet for bedriftene som var med i undersøkelsen var på kr 7 milliarder. Mediantapet per sak var på kr 1,2 millioner (Dorris, 2018, s. 4). Basert på funnene i denne undersøkelsen ser man at økonomisk kriminalitet utgjør store konsekvenser for bedrifter over hele verden.

2.4 Regnskapsmanipulasjon

2.4.1 Hva er regnskapsmanipulasjon?

Regnskapsmanipulasjon er en form for økonomisk kriminalitet og defineres som følger (Kristoffersen, 2017, s. 433):

“Regnskapsmanipulasjon er bevisst feilrapportering av finansiell informasjon til brukerne.”

Regnskapsmanipulering forekommer i mange anledninger fordi manipuleringen forventes å gi økonomiske fordeler (Deloitte, 2020). Regnskapsmanipulasjon er en av de mest brukte metodene for å villedde interne og eksterne brukere av regnskapet. For de eksterne brukerne, som for eksempel lånekreditorer og investorer, vil det være nødvendig å vite om bedriften har god nok likviditet og betalingsevne for å gi lån eller for å investere i bedriften. For at bedriften skal oppfylle disse kravene må bedriften vise frem et tilfredsstillende regnskap. Dersom bedriften ikke oppfyller disse kravene, kan dette være en drivkraft for at bedriften ønsker å manipulere regnskapet slik at det viser et bedre resultat.

Det er også tilfeller hvor bedrifter manipulerer regnskapet til et dårligere resultat. Drivkraften bak dette ønsket er ofte å redusere skatter og avgifter for bedriften. En annen drivkraft for å

manipulere regnskapet til et dårligere resultat er å redusere lønningene for de ansatte, slik at de dermed kan redusere kostnadene til bedriften (Kristoffersen, 2017, s. 433).

2.4.2 Skillet mellom lovlig og ulovlig regnskapsmanipulasjon

Regnskapsmanipulasjon blir ofte tolket som et negativt begrep. Det er likevel viktig å vise til at det også finnes lovlige former for regnskapsmanipulasjon. Regnskapsreglene i Norge gir en fleksibilitet til å påvirke regnskapstallene. Ved bruk av ulike regnskapsprinsipper, som for eksempel for anleggskontrakter, skal bedrifter etter hovedregelen velge resultatføring av inntekter og kostnader basert på fullføringsgrad etter løpende avregningsmetode (Norsk RegnskapsStiftelse, 2008, s. 1). Små bedrifter kan likevel velge å bruke fullført kontraktmetode og dermed resultatføre inntekt og kostnad når kontrakten er fullført (Regnskapsloven, 1998, § 5-12).

En annen lovlig form for regnskapsmanipulasjon vil være bruken av regnskapsestimater, fordeling av inntekter og kostnader i ulike perioder og vurdering av eiendeler og gjeld. Ved verdsetting av for eksempel kundefordringer må ofte skjønn brukes, og det er derfor sjelden ett riktig svar på hvordan man skal verdsette de. Ved usikkerhet skal det brukes beste estimat på bakgrunn av informasjonen som allerede er tilgjengelig når årsregnskapet avlegges (Regnskapsloven, 1998, § 4-2 (1)). Regnskapslovgivningen gir dermed ikke mulighet for å vurdere eiendeler for lavt eller bokføre gjeld som ikke er reell.

Regnskapsmanipulasjon vil bli sett på som ulovlig når regnskapet blir bearbeidet utenfor rammen av hva som er lovlig etter regnskapsloven. Det finnes mange ulike måter å utføre ulovlig regnskapsmanipulasjon på, noe vi også skal komme tilbake til i neste avsnitt. Hovedtrekkene vil være manipulasjon av regnskapet, forfalskninger av tall eller endring av regnskapsmateriale eller dokumentasjon som regnskapet bygger på (Kristoffersen, 2017, s. 433). For store nedskrivninger av eiendeler, bokføring av forpliktelser som er for høye eller ikke-reelle, eller resultatføring av inntekter som ikke er opptjent er eksempler på ulovlig regnskapsmanipulasjon. Sammenhengen mellom periodens resultat og netto kontantstrøm vil over tid være brukbar. Men dersom kontantstrømmen viser en vesentlig forbedring av resultatet uten en likedan økning av kontantstrømmen, vil dette være en antydning på at regnskapet er manipulert.

2.4.3 Metoder for regnskapsmanipulasjon

Det finnes flere måter å manipulere et regnskap på. Det er viktig å presisere at disse metodene innebærer det vi betegner som ulovlig regnskapsmanipulasjon. Vi skiller i hovedsak mellom metoder for å øke resultatet og metoder for å redusere resultatet. Schilit og Perler lister opp syv metoder for å manipulere et regnskap (Schilit & Perler, 2010, s. 25):

Metode 1. Resultatføre inntekter for tidlig

Metode 2. Resultatføre fiktive inntekter

Metode 3. Øke inntekter ved å bruke engangsgevinster

Metode 4. Flytte nåværende kostnader til en senere periode

Metode 5. Bruk av andre metoder for å skjule kostnader eller tap

Metode 6. Flytte nåværende inntekt til en senere periode

Metode 7. Flytte fremtidige kostnader til nåværende periode

Metode 1 til 5 innebærer å øke resultatet ved enten å resultatføre mer inntekter i nåværende periode eller flytte nåværende kostnader til en senere periode. Metode 6 og 7 innebærer å redusere resultatet enten ved å resultatføre mer kostnader i nåværende periode eller ved å flytte nåværende inntekter til en senere periode. Vi vil videre gi en kort beskrivelse av hver av metodene.

Resultatføre inntekter for tidlig

Den første metoden bryter hovedsakelig med opptjenings-, sammenstillings- og transaksjonsprinsippet, og går ut på å inntektsføre tidligere enn prinsippene tillater. Schilit og Perler beskriver fire måter å resultatføre inntekter for tidlig. Den første måten er å resultatføre inntekter før man fullfører forpliktelser knyttet til en kontrakt (Schilit & Perler, 2010, s. 48). Man kan også registrere inntekter utover det arbeidet som er utført i kontrakten (Schilit & Perler, 2010, s. 50). Disse måtene er relatert til bedrifter som for eksempel har anleggskontrakter. Her kan manipulasjon gjøres ved at inntekt blir resultatført før arbeid er utført. Dette vil dermed bryte med prinsippet om løpende avregning som blir ansett for å være god regnskapsskikk etter regnskapsloven.

En annen måte er å resultatføre inntekter før kjøperen faktisk har akseptert avtalen, altså før bedriften har krav på inntekten. Det kan være at selger ikke har levert produktet eller tjenesten, men likevel resultatfører inntekten (Schilit & Perler, 2010, s. 61). Inntekten er ifølge opptjeningsprinsippet ikke opptjent før den er levert til kjøper, og dette vil dermed bli sett på som manipulasjon.

Den siste måten er å resultatføre inntekter når kjøperens betaling forblir usikker eller unødvendig. Det kan være at kjøper ikke er i stand til å kunne betale for seg, eller at selgeren oppmuntrer kjøperen til ikke å betale før lenge etter salget (Schilit & Perler, 2010, s. 66-67).

Resultatføre fiktive inntekter

Bedrifter kan også bokføre fiktive inntekter i regnskapet, som i hovedsak vil være i strid med transaksjonsprinsippet. Schilit og Perler beskriver fire måter å resultatføre fiktive inntekter. Den første måten er å lage til et salg som ser legitimert ut, men som mangler økonomisk innhold. Når det foreligger slike transaksjoner er ikke kunden forpliktet til å betale for produktet (Schilit & Perler, 2010, s. 76).

Den andre måten man kan resultatføre fiktive inntekter på er ved at nærstående parter utveksler transaksjoner seg imellom, men uten at transaksjonen har en økonomisk verdi som gjenspeiler virkeligheten. Om man selger til en slektning eller en forretningspartner, vil det gjerne oppstå tvil om denne transaksjonen har en realistisk økonomisk verdi. Dette er ulovlig, men blir mer akseptert av forsiktige investorer (Schilit & Perler, 2010, s. 82).

Den tredje måten går ut på å bokføre fiktive inntekter som oppstår ved inntekter som ikke er inntektsskapende. Her er det snakk om feilklassifisering av salgsinntekter og driftsinntekter som ikke er inntektsskapende, noe som er ulovlig. Eksempelvis kan dette skje ved å bokføre inntekter, som ikke er knyttet til bedriftens hovedaktivitet, som salgsinntekter. Dette kan blant annet være inntekter knyttet til finansieringsaktiviteter, som gevinst ved realisasjon av eiendeler (Schilit & Perler, 2010, s. 84-85).

Den fjerde og siste måten går ut på å bokføre reelle transaksjoner, men med et høyere beløp enn det som er reelt. Dette kan blant annet være med på å fremstille et bedre resultat enn hva som er tilfelle, og dermed få bedriften til å virke mer vellykket enn den egentlig er (Schilit & Perler, 2010, s. 86).

Øke inntekter ved å bruke engangsgevinster

En bedrift som sliter økonomisk, kan være fristet til å øke inntektene ved å bruke engangsgevinster (Schilit & Perler, 2010, s. 93). Bedrifter er opptatt av driftsinntektene, og derfor vil de ønske å forsterke disse. De vil derfor øke driftsinntektene ved å klassifisere ikke-driftsrelaterte inntekter som driftsinntekter eller klassifisere driftsrelaterte tap som ikke-driftsrelaterte inntekter (Schilit & Perler, 2010, s. 93-94). Schilit og Perler beskriver to måter å gjennomføre manipulasjonen på. Den første måten er å øke inntektene ved bruk av engangsgevinster. Engangsgevinster kan være gevinster ved realisasjon av eiendeler. Manipulasjonen går ut på at engangsgevinstene blir bokført som driftsinntekt, som gjør at driftsresultatet til bedriften vil se bedre ut enn det realiteten tilsier (Schilit & Perler, 2010, s. 98-99).

Den andre måten er å øke inntekter gjennom villedende klassifisering av balanseposter i regnskapet. Dette kan være å feilklassifisere inntekt eller tap for å øke driftsinntektene, for eksempel ved at driftsmidler bokføres til historisk kostpris slik at de oppnår større gevinst ved realisasjon (Schilit & Perler, 2010, s. 101-102).

Flytte nåværende kostnader til en senere periode

Schilit og Perler beskriver fire måter for å flytte nåværende kostnader til en senere periode. Den første måten er å bokføre driftsutgifter i balansen i stedet for som kostnad. På denne måten reduseres kostnadene i nåværende periode. Kravet for balanseføring er at det skal gi økonomisk fordel i fremtiden. Dersom det ikke gjør det, vil dette bli sett på som manipulering. Som følge av dette vil driftsresultatet virke større enn det i realiteten er, ettersom det bokføres mindre kostnader (Schilit & Perler, 2010, s. 112-113).

Den andre måten er å redusere kostnader for sakte. Dette er tilfellet ved avskrivning og nedskrivning av driftsmiddel. Man kan forlenge avskrivingsplanen slik at det fordeles mindre kostnader på bedriften per år, og på denne måten øke resultatet for nåværende periode (Schilit & Perler, 2010, s. 121). Driftsmiddel skal avskrives etter en fornuftig avskrivingsplan (Regnskapsloven, 1998, § 5-3). Det er dermed i strid med lovgivning å forlenge avskrivingsplanen utover det som er fornuftig.

Den tredje måten går ut på at man unnlater å nedskrive et driftsmiddel, og på den måten utsette kostnadene til en senere periode, som dermed øker resultatet for nåværende periode

(Schilit & Perler, 2010, s. 126). Verdiforringelse av driftsmiddel skal ifølge regnskapsloven § 5-3 alltid bokføres dersom den ikke er forbigående. Å unnlate å føre nedskrivning er dermed ulovlig.

Den siste måten er at man unngår å resultatføre avsetninger for tap eller eiendeler med tapt verdi. Dersom bedriften unnlater å føre avsetning for tap på kundefordringer i nåværende periode, vil kostnadene utsettes til en senere periode som dermed øker resultatet for nåværende periode (Schilit & Perler, 2010, s. 129).

Bruk av andre metoder for å skjule kostnader eller tap

Denne metoden tar manipulasjonen til et høyere nivå enn forrige metode. I denne metoden bokfører ikke bedriften kostnader eller tap i det hele tatt. Schilit og Perler beskriver fire måter å gjøre dette på. For det første handler det om at man unnlater å bokføre kostnader knyttet til en forpliktelse. Det kan være å unnlate å føre en faktura eller føre bare deler av kostnaden (Schilit & Perler, 2010, s. 138-139).

Videre kan det være at man lar være å føre tap på nødvendige forpliktelser. Eksempel kan være avsetning for tap på kundefordringer for nåværende periode. Dette vil gi lavere kostnader og dermed bedre resultat for nåværende periode (Schilit & Perler, 2010, s. 144-145).

En annen måte er å unnlate å føre kostnader eller tap ved å endre regnskapsestimater og prinsipp. Det kan være å redusere gjeld knyttet til for eksempel pensjon ved å endre estimat. En av de viktigste estimatene ved pensjoner er forventet avkastning på pensjonsmidler. Man kan velge en høyere prosentvis avkastning, og på den måten vil den bokførte pensjonskostnaden bli mindre enn den egentlig er, som igjen vil øke resultatet for perioden (Schilit & Perler, 2010, s. 149-150).

Den fjerde måten er å redusere kostnader eller tap ved å reversere tidligere forpliktelser, for eksempel ved at man kan reversere avsetning for tap på kundefordringer for å redusere kostnadene og på den måten øke resultatet (Schilit & Perler, 2010, s. 154).

Flytte nåværende inntekt til en senere periode

Når en bedrift ønsker å redusere resultatet i nåværende periode, kan de benytte seg av denne metoden. Denne metoden går ut på å redusere inntekten i nåværende periode som gir et redusert resultat, til fordel for et høyere resultat i en fremtidig periode. Dette kan blant annet være på grunn av at investorer har urealistisk høye forventninger til ledelsen, noe som kan føre til at ledelsen føler seg presset til å bruke teknikkene som blir presentert her. Schilit og Perler beskriver fire måter å gjøre dette på (Schilit & Perler, 2010, s. 160).

Den første metoden går ut på å opprette reserve og frigjøre de som inntekt i en senere periode. Når en inntekt for en periode er veldig høy, kan man bli fristet til å ikke rapportere inn all inntekt. Dermed kan man øke reserven i en periode når bedriften opplever gode tider, og bruke av denne når det blir dårligere tider. Denne metoden er et brudd på periodiseringsprinsippet (Schilit & Perler, 2010, s. 160-161).

Den andre måten går ut på at bedrifter kan feilaktig regnskapsføre derivater for å utjevne inntekten, dette er for å gi en illusjon av fine, jevne og forutsigbare resultat. Dette er også med på å opparbeide en reserve (Schilit & Perler, 2010, s. 165).

Imidlertid nevner Schilit og Perler også en metode i forbindelse ved oppkjøp og sammenslåing. Her blir det opprettet en reserve, men denne blir ikke utløst før ved et senere tidspunkt. Dermed blir bedriftens resultat fremstilt med et mer positivt resultat i en senere periode (Schilit & Perler, 2010, s. 169).

Den siste metoden går ut på å bokføre salgsinntekt i nåværende periode i en senere periode. Denne metoden ligner veldig på metode en, men her velger man bevisst å registrere salg etter at perioden er avsluttet, og dermed holde tilbake inntektene til en senere periode (Schilit & Perler, 2010, s. 171).

Flytte fremtidige kostnader til nåværende periode

I den siste metoden gjelder det å føre mest mulig kostnader så tidlig som mulig, med et ønske om å redusere resultatet i nåværende periode, og for igjen å kunne øke resultatet i en senere periode. Det er to måter å gjøre dette på. Den første måten handler om å feilaktig avskrive eiendeler i nåværende periode for å unngå kostnader i en senere periode. Dette kan være å

bevisst avskrive eiendeler tidligere enn antatt for å oppnå større kostnader i nåværende periode og mindre kostnader i senere perioder (Schilit & Perler, 2010, s. 176 & 178).

Den siste måten handler om å feilaktig bokføre kostnader for å etablere reserver for å redusere fremtidige kostnader. Her handler det om å bokføre mest mulig kostnader, også noen ganger fiktive kostnader, i nåværende periode for å oppnå reserver for fremtidig gevinst (Schilit & Perler, 2010, s. 183). Et eksempel som Schilit og Perler nevner er en bedrift som beregner å avsette 50 ansatte, men rapporterer inn at de skal avsette 100 ansatte og bokfører dermed kostnaden til dette. Når tiden for avsettingen kommer i en senere periode, sitter bedriften igjen med store reserver etter å bare ha avsatt 50 av 100 ansatte. Disse reservene brukes for å generere fremtidige inntekter (Schilit & Perler, 2010, s. 185).

2.5 Etikk for regnskapsførere og revisorer

Regnskapsførere og revisorer har et sett med lover og standarder de skal forholde seg til. Dette kan blant annet være regnskapsloven, regnskapsførerloven og revisorloven. Det er først når reglene blir utydelige i den spesifikke situasjonen, eller en problemstilling ikke blir beskrevet i loven, at det oppstår et problem om hva som blir riktig å gjøre. Her kommer etikk inn i bildet. Etikk defineres som (Regnskap Norge, 2012, s. 2):

“Læren om hva som bør styre en persons handlinger med tanke på rett og galt.”

Etikk er dermed mer enn overholdelse av lover og regler. Det er ofte situasjonsbestemt, og det er ingen klare svar på hva man bør gjøre i en gitt situasjon. Regnskapsførere og revisorer skal kjennetegnes av høy etisk standard. Dette innebærer at man viser en atferd som virker tillitsfull, ærlig og redelig i forbindelse med yrkesutøvelsen (Regnskap Norge, 2012, s. 2). Revisor er allmennhetens tillitsperson ved revisjon av regnskap, og deres regelverk er utarbeidet for å kunne sikre denne tilliten (Den norske Revisorforeningen, 2009, s. 2). I noen situasjoner er det opplagt hva som er god etisk atferd, mens i andre er det nødvendig å bruke skjønn. Man kan generelt si at god etisk atferd er oppnådd når det ikke stilles tvil ved handlingene til regnskapsfører og revisor (Regnskap Norge, 2012, s. 2). Det vil si at regnskapsmanipulasjon ikke vil være god etisk atferd ettersom man bevisst gir et feilaktig bilde av regnskapet, og opptrer derfor uærlig mot brukerne av regnskapet.

Etiske prinsipper

Det er gitt noen prinsipper som bør avveies når det oppstår et etisk dilemma. Disse prinsippene er stort sett de samme for både regnskapsførere og revisorer. Blant prinsippene sies det at regnskapsfører og revisor skal vise *integritet*. Dette innebærer at de skal opptre ærlig og redelig i sin yrkesutøvelse og at de ikke skal ha tilknytning til brukerne som kan svekke integriteten ved utførelsen av tjenestene (Regnskap Norge, 2012, s. 3, Den norske Revisorforeningen, 2009, s. 4).

Videre sies det at regnskapsfører og revisor skal være *objektiv*. Dette innebærer at regnskapsinformasjonen ikke må tilpasses til brukerens gunst eller ugunst. I tillegg skal man heller ikke skjule eller dekke over feil, samt la seg true av kunder eller andre personer (Regnskap Norge, 2012, s. 3, Den norske Revisorforeningen, 2009, s. 4).

Regnskapsfører skal også vise *lojalitet*. Dette innebærer at regnskapsfører skal opptre lojalt ovenfor samarbeidspartnerne sine, som for eksempel myndigheter og banker, i tillegg til å anerkjenne viktigheten av å utarbeide korrekt regnskap og oppfylle rapporteringsplikten til det offentlige (Regnskap Norge, 2012, s. 4).

Evnen regnskapsfører og revisor har til å vise *profesjonalitet* er også svært viktig med tanke på omdømmet til både bedriften, regnskapsfører- og revisorbransjen. Regnskapsfører og revisor skal ikke opptre på en slik måte at det svekker omdømmet til hverken bedriften eller bransjen, og de skal følge de lover og regler som er satt på området (Regnskap Norge, 2012, s. 4, Den norske Revisorforeningen, 2009, s. 4).

2.6 Ekstern revisor og dens plikter

En ekstern revisor er en uavhengig part som skal gjennomføre kontroll av den økonomiske informasjonen til et selskap med integritet, objektivitet og aktsomhet (Revisorloven, 1999, § 1-2). Revisors rolle blir regulert av revisorloven og revisorforskriften. Hovedoppgavene til en ekstern revisor er å vurdere om årsregnskapet er utarbeidet i samsvar med lover og forskrifter (Kristoffersen, 2017, s. 225).

Etter revisorloven § 5-2 skal revisor fremstille revisjonen etter beste skjønn, og påse at det ikke foreligger feilinformasjon i årsregnskapet som følge av misligheter og feil. Revisor skal utføre sine oppgaver etter god revisjonsskikk, som er en rettslig standard og kommer til uttrykk gjennom norske og internasjonale revisjonsstandarder (Revisorloven, 1999, § 5-2

(2)). Konklusjonene til revisor skal dokumenteres, og selve rapporteringen skal bli dokumentert med nummererte brev (Revisorloven, 1999, § 5-3 og § 5-4). Om en revisor oppdager feil og mangler under revisjonsarbeidet, skal dette rapporteres til klienten (Kristoffersen, 2017, s. 234).

Revisjonsberetningen

Revisor skal utarbeide en revisjonsberetning ved revisjonsoppdrag. En revisjonsberetning er et standardisert dokument som revisor utformer etter utført revisjon av en bedrift. Som et minimumskrav skal beretningen inneholde revisors oppgaver og plikter, ledelsens ansvar for regnskapet og identifikasjon av det reviderte årsregnskapet (Revisorhuset, u.å.). Revisor skal i revisjonsberetningen bekrefte at årsregnskapet er i samsvar med lover og forskrifter og på den måten gir et rettviseende bilde av den økonomiske stillingen til bedriften. Samt skal det også bekreftes at ledelsen i bedriften har oppfylt sin plikt når det gjelder oversiktlig og tilstrekkelig dokumentasjon av regnskapsopplysninger (Revisorloven, 1999, § 5-6).

Ved revisjon av konsernselskap gjelder ytterligere regler. Revisor skal her utarbeide en felles revisjonsberetning for både morselskap og konsernet. Revisor skal også gjennomgå revisjonsarbeid knyttet til datterselskapene som er utført av en annen revisor, og dokumentere dette slik at arbeidet kan etterprøves. Ellers gjelder reglene som gjelder for revisjon av vanlige selskap (Revisorloven, 1999, § 5-7).

3. Metode

3.1 Hva er metode?

“Metode er de teknikker som anvendes for å tilegne seg kunnskap om virkeligheten.”

(Jacobsen, 2018, s. 23). På en annen måte kan man si at ved hjelp av metode kan man forsøke å få rede på virkeligheten. I praksis vil dette bety et fokus på hvordan man kan samle inn troverdig empiri om virkeligheten på en så god måte som mulig.

Innenfor metode skiller vi mellom to ulike forskningsmetoder – kvalitativ metode og kvantitativ metode. Ved en kvantitativ metode vil informasjonen uttrykkes i form av tall og vil som oftest være ekstensiv, som vil si at man går i bredden og studerer mange enheter. Det vil ofte være fokus på noen få sentrale variabler heller enn mange (Jacobsen, 2018, s. 91). Informasjonen vil la seg tallfestes, og dette kan gjøres ved for eksempel en spørreundersøkelse (Jacobsen, 2018, s. 251). I en spørreundersøkelse kan egenskaper som kjønn bli tallfestet ved for eksempel at tallet en er symbol for kvinne og tallet to er symbol for mann. Dette vil danne et viktig grunnlag for å transformere datamaterialet inn i et statistisk analyseprogram (Jacobsen, 2018, s. 313). På grunn av bredden i en kvantitativ studie egner den seg godt for generalisering av funnene (Jacobsen, 2018, s. 91).

Ved en kvalitativ metode vil ikke informasjonen la seg tallfestes på samme måte som ved kvantitativ metode, men heller i form av ord (Jacobsen, 2018, s. 145). En kvalitativ forskningsmetode vil ofte være intensiv ved studie av få enheter, der forskeren vil gå i dybden på et smalere område, som også innebærer studie av mange variabler. Informasjonen som blir innhentet ved kvalitativ metode blir innsamlet ved hjelp av intervjuer, observasjoner eller dokumentanalyser (Jacobsen, 2018, s. 145). Felles for disse fremgangsmåtene er at forskeren ønsker å finne ut hvordan mennesker erfarer omverdenen og på hvilket grunnlag de opptrer slik de gjør. Kvalitative studier har ofte høy intern gyldighet, men ettersom man studerer få enheter egner den seg ikke for generalisering av funnene.

Selve informasjonsinnhenting vil være ulik ved kvalitativ og kvantitativ metode.

Undersøkelsesprosessen deles inn i åtte forskjellige faser, hvor de tre første fasene og den siste fasen vil være like uavhengig av valgt metode. Felles faser er utvikling av problemstilling, valg av undersøkelsesopplegg, valg av type informasjon og tolkning av data. Hvordan forskeren samler inn informasjon, foretar utvalg, analyserer data og drar konklusjoner ut av funnene vil variere etter metoden som er valgt (Jacobsen, 2018, s. 63-67).

Bakgrunnen for valg av metode er avhengig av problemstilling og studiens formål. Kvalitativ og kvantitativ metode har begge sine sterke og svake sider. I problemstillinger som omhandler tema hvor det finnes lite forskningsbasert kunnskap fra før, kan kvalitativ metode være den gunstigste metoden å velge. Kvalitativ metode kan være med på å fremheve tema som har vært lite studert og dermed gi ny innsikt i temaet. Kvantitativ metode kan egne seg dersom forskeren ønsker å se omfanget og rekkevidde av en problemstilling. Kvalitativ og kvantitativ forskningsmetode kan også supplementere hverandre og i noen tilfeller vil det være aktuelt å velge begge metodene, men igjen vil dette være avhengig av valgt problemstilling.

3.2 Beskrivelse av valgt metode

3.2.1 Casestudie

For å svare på problemstillingen har vi valgt å benytte oss av casestudie av Finance Credit-saken som undersøkelsesopplegg. Bakgrunn for valg av undersøkelsesopplegg er å få en dypere innsikt i hendelsesforløpet i saken.

Casestudie omfatter en inngående studie av en eller få enheter. Ofte er enhetene avgrenset både i rom og tid, i dette tilfellet Finance Credits manipulasjon av regnskap i perioden 1998-2001. Det skilles mellom studie av det man kan kalle absolutte enheter, der vanligste typen er enkeltindivid, og det man kaller kollektive enheter, som omfatter en gruppe, som en organisasjon eller et samfunn. Det kan videre omfatte en spesiell situasjon eller en hendelse som har hendt, som er tilfellet i denne oppgaven (Jacobsen, 2018, s. 97-98).

Vi valgte casestudie som undersøkelsesopplegg fordi vi ønsker å fordype oss i en hendelse innenfor en organisasjon, i dette tilfellet regnskapsmanipulasjon i Finance Credit-selskapet og hvordan den kunne utspille seg. Kjennetegn ved casestudier er at forskeren går dypt inn i enheten som den studerer, og de er derfor godt egnet til å gi tykke og detaljerte beskrivelser av enheten. Det gir muligheten for å forstå samspillet mellom aktører og kontekst.

Casestudier egner seg derfor godt til å utvikle ny forståelse og å beskrive hvordan hendelser påvirker hverandre og henger sammen. (Jacobsen, 2018, s. 100). I denne oppgaven er det nettopp å gå i dybden og få forståelse for handlingsforløpet i saken vi ønsker. Casestudie har derimot en negativ side. De egner seg ikke til å generalisere funnene ettersom det kun er fokus på én eller få enheter. Vi tar derimot ikke sikte på å generalisere funnene fra oppgaven, men heller å få en god forståelse for handlingsforløpet.

3.2.2 Kvalitativ dokumentundersøkelse

For å svare på problemstillingen finner vi det hensiktsmessig å benytte oss av kvalitativ dokumentundersøkelse ved å gå i dybden på rettsbestemmelser og avgjørelser som gjelder Finance Credit-saken. Det skiller mellom to hovedtyper av data - primærdata og sekundærdata. Når man samler inn primærdata går man direkte til enheten for å samle inn informasjon. Primærdata samler vi inn ved å benytte oss av intervju, observasjon eller spørreskjema. Sekundærdata er å basere seg på opplysninger som er samlet inn av andre, som vil være dokumentundersøkelser (Jacobsen, 2018, s. 139-140).

Vi har benyttet oss av rettsaksdokumenter fra Lovdata Pro, som vil betegnes som kvalitative sekundærdata. Videre har vi innhentet supplerende sekundærdata fra boken “Smarte skurker - grådige gubber”, utgitt av forfatter og journalist Bjørn Olav Jahr i 2005. Boken gir en detaljert beskrivelse av Finance Credit-sakens handlingsforløp.

Hensikten med dokumentundersøkelsen er å analysere innholdet i referatene fra rettsakene og boken. Vi mener metoden vil gi oss god innsikt i handlingsforløpet og straffeforholdene i saken og at vi dermed vil få hjelp til å svare på problemstillingen. Basert på problemstillingen og valg av undersøkelsesopplegg anser vi denne metoden for best egnet ut fra forutsetningene. Det blir vanskelig å samle inn primærdata i form av uttalelser fra de aktuelle personene i Finance Credit ettersom vi ikke får tilgang til personene. Dokumentundersøkelser egner seg derfor godt for å samle inn informasjon når det ikke er tilgang til primærdata, i tillegg til at de gir en nøyaktig beskrivelse av hva personer faktisk har sagt og gjort (Jacobsen, 2018, s. 170).

3.3 Utvalg

I dokumentundersøkelser blir vi i hovedsak nødt til å samle inn informasjon som er samlet inn og skrevet av andre. Hovedproblemet er knyttet til i hvilken grad vi kan stole på de kildene vi bruker. Dermed blir utvalg av dokument helt avgjørende (Jacobsen, 2018, s. 187-188). Vi har blant annet valgt å benytte oss av rettsdokument fra Lovdata Pro, der vi har filtrert søket til å handle om Finance Credit-saken. Vi brukte derfor søkeordet “Finance Credit” i Lovdata Pro. Det finnes flere dommer å få innblikk i når det gjelder Finance Credit-saken. Vi har derimot utelukkende fokusert på dommene til de sentrale personene Kristoffersen, Stensrud og Revisor Haukland i tingrett, lagmannsrett og høyesterett. I oppgaven er det stort sett dommene fra tingrett vi har benyttet som datamateriale.

Som nevnt tidligere benyttet vi boken utgitt av Bjørn Olav Jahr som omhandler Finance Credit-saken. Vi valgte denne fordi den gav en supplerende beskrivelse av handlingsforløpet og var nyttig i analysen. Boken gav en mer fyldig beskrivelse av de manipulerede regnskapene i enkelte år samt beskrivelser av selskapsstruktur og andre relevante hendelser. Jahr har basert boken sin på intervju med i overkant av 200 aktører tilknyttet Finance Credit-saken (Jahr, 2005, s. 9).

3.4 Kvaliteten av undersøkelsen

En god undersøkelse innebærer en drøfting av om undersøkelsesopplegget og metoden man bruker inneholder feilkilder. Som nevnt ønsker vi å bruke en kvalitativ metode hvor vi baserer oss på sekundærdata. Her vil kildens validitet og reliabilitet spille en sentral rolle. Det er viktig å anerkjenne at ingen undersøkelsesprosess er uten feil. Desto mer åpen undersøkeren er om mulige feilkilder, desto mer pålitelig vil undersøkelsen også være. Vi vil nå drøfte de to begrepene som er viktige for vurderingen av undersøkelsen; validitet og reliabilitet.

3.4.1 Validitet

Validitet er et begrep brukt for å vurdere gyldigheten og relevansen til en undersøkelse. Problemstillingen her vil være om de dataene vi har samlet inn faktisk gir svar på problemstillingen vi har formulert. Det skilles mellom intern og ekstern gyldighet. Intern gyldighet vil si om vi har dekning i våre data for de konklusjoner vi trekker. Er det samsvar mellom konklusjonen vår og virkeligheten? Ekstern gyldighet handler om hvorvidt vi kan generalisere funnene våre, det vil si om de resultatene vi har kommet frem til, også gjelder for andre sammenhenger (Jacobsen, 2018, s. 17).

I vår oppgave vil ikke ekstern gyldighet være relevant, ettersom vi ikke ønsker å generalisere funnene våre til andre sammenhenger. Dessuten egner ikke kvalitativ metode seg spesielt godt for slik generalisering. Målet med problemstillingen er, som nevnt tidligere, å få en nøyaktig beskrivelse av Finance Credit-saken og dens handlingsforløp. Dermed vil spesielt intern gyldighet være relevant. Det kreves en åpen drøfting om dataene vi har samlet inn er de riktige for undersøkelsen.

Rettsdokument fra Lovdata Pro vil gi en nøyaktig beskrivelse av de metodene som ble brukt for å manipulere regnskapene. I tillegg beskrives revisor og lånekreditorene sin rolle på en tilfredsstillende måte. Lovdata Pro er en privat stiftelse opprettet av Justisdepartementet og Det juridiske fakultet i Oslo (Lovdata Pro, u.å.). Vi regner dette dermed som en troverdig kilde. I tillegg har vi funnet de samme dataene i flere av rettsakene vi har benyttet, noe som styrker troverdigheten ytterligere. Aspektet om etisk atferd vil være mer utfordrende å hente ut fra rettsaken. Ettersom etisk atferd ikke står konkret i rettsakene har vi drøftet denne med utgangspunkt i teoridelen om etikk. Ettersom dette er vår tolkning, kan det være feilkilder knyttet til denne form for analyse.

Boken vi har brukt som sekundærkilde er i all hovedsak basert på beskrivelser av handlingsforløpet gjenfortalt av i overkant av 200 aktører. Ettersom Jahr har innhentet sine opplysninger fra primærkilder, noe som styrker troverdigheten til boken, vil dette også være med på å styrke troverdigheten til oppgaven vår. Boken vil også være basert på Jahrs egne fremstillinger av Finance Credit-saken, noe som på en annen side kan svekke troverdigheten til boken. Vi har dermed valgt ut noen hendelser fra boken som vi anser som relevante for å besvare vår problemstilling. Dette har vært hendelser som også står beskrevet i rettsakene, men som er beskrevet mer detaljert i boken. Ettersom hendelsene er beskrevet i to forskjellige kilder styrker dette troverdigheten til oppgaven vår.

Vi konkluderer med at den interne gyldigheten er tilfredsstillende for aspektene i problemstillingen ettersom dataene er hentet fra troverdige kilder. Den eksterne gyldigheten vil ikke være tilfredsstillende i denne oppgaven ettersom Finance Credit-saken er én av mange manipulasjonssaker, og det fins ikke grunnlag for å generalisere resultatet til andre saker ettersom alle saker utfolder seg forskjellig. Å generalisere resultatet er uansett ikke vårt formål med oppgaven.

3.4.2 Reliabilitet

Reliabilitet handler om hvor pålitelig undersøkelsen er, og i hvilken grad undersøkelsen er til å stole på. For å sikre en reliabel undersøkelse må man forsikre seg om at det ikke er avgjørende målefeil som kan påvirke undersøkelsens resultat. Det blir derfor viktig å samle relevante og riktige data slik at undersøkelsens resultat er til å stole på. I undersøkelsesprosessen vil det være viktig å systematisk gå gjennom spesielle faser, og stille

seg kritiske spørsmål til valg som må tas, og deretter finne ut hvilke konsekvenser disse valgene kan ha (Jacobsen, 2018, s. 17).

Innenfor reliabilitet kan man skille mellom indre og ytre reliabilitet. Indre reliabilitet går ut på i hvilken grad andre forskere kan bruke vårt datamateriale i sin egen forskning. Dersom vi opererer med feilaktige data kan dette påvirke annen forskning, og det vil oppstå reliabilitetsproblemer. Ytre reliabilitet går ut på i hvilken grad andre forskere finner samme type data som vår undersøkelse, og hvilke konklusjoner andre forskere finner på samme område.

Dataene våre er å anse som pålitelige ettersom vi for det meste har benyttet Lovdata Pro. Dataene er tilgjengelige for alle som har tilgang til Lovdata Pro, og kan dermed benyttes i annen forskning. Vi har valgt ut hendelser fra boken som også er å finne i Lovdata Pro for å unngå at dataene er farget av Jahrs oppfatninger av saken, noe som er med på å styrke dataenes pålitelighet.

Når det gjelder kravet til ytre reliabilitet tilfredsstilles vil det være relevant å se på informasjonsmengden som rettssakene i Lovdata Pro og boken inneholder. Vi har filtrert ut dataene vi har ansett som informative og trukket konklusjon ut fra dette. Andre forskere vil gjerne finne andre data relevante og trekke andre konklusjoner. Vi anser det likevel som svært sannsynlig at andre forskere vil komme frem til samme konklusjon som vår oppgave ved innhenting av samme datamateriale.

Ved vår kvalitative dokumentundersøkelse kan det oppstå trusler som kan påvirke undersøkelsens troverdighet. Troverdigheten kan bli svekket dersom det blir utført slurv ved innhenting og analysering av dataene. Ved innhenting av data vil det være viktig å velge data som er relevant for vår oppgave, og som er med på å gi svar på vår aktuelle problemstilling. Ettersom rettsakene i Lovdata Pro og boken inneholder konkrete data om handlingsforløpet i Finance Credit-saken, vil det være lite sannsynlig at det oppstår slurv i analysen av data.

Vi konkluderer med at den indre og ytre reliabiliteten er tilfredsstillende for aspektene i problemstillingen ettersom andre forskere har muligheten til å etterprøve vår oppgave, i tillegg til at det er stor sannsynlighet for at andre forskere kommer frem til samme konklusjon.

3.5 Begrensninger i undersøkelsen

En undersøkelse kan inneholde flere feilkilder, og vår undersøkelse er ikke et unntak.

Feilkilder kan ofte være knyttet til begrensninger som foreligger under gjennomførelsen av undersøkelsen. Den mest vesentlige begrensningen vil i vårt tilfelle være tiden. Vi har ikke tid til å gå helt på detaljnivå når det gjelder sakens handlingsforløp. Dette medfører at vi har valgt å ikke fordype oss i alle datterselskapenes regnskap, men heller morselskapet Finance Credit Norge ASA. Vi vil derfor ikke se det helhetlige bildet av manipulasjonen i Finance Credit, som vi kunne ha ønsket i dette tilfellet. Likevel mener vi at vi har fått frem det vesentligste av fremtreden til Finance Credit.

Vi hadde i utgangspunktet en ambisjon om å studere et aspekt som omhandlet den interne kontrollen i Finance Credit-systemet. Ettersom vi anså det vanskelig å finne informasjon om dette ut fra Lovdata Pro, hadde vi ønsket om å komme i kontakt med Bjørn Olav Jahr for å høre om han hadde innspill. Ettersom det gikk en tid uten respons fra Jahr, samt på grunn av tidsbegrensninger, tok vi en beslutning om å se bort fra dette aspektet.

4. Presentasjon av funn

Så langt i oppgaven har vi beskrevet teoretiske begreper knyttet til problemstillingen. Vi har i tillegg beskrevet metoden vi ønsker å benytte for å besvare problemstillingen på best mulig måte, altså dokumentundersøkelser. I denne delen vil vi ta for oss det teoretiske grunnlaget og se det i sammenheng med problemstillingen. Vi vil systematisk ta for oss de fire aspektene ved problemstillingen og drøfte hver av disse.

4.1 Metoder som ble brukt for å manipulere regnskapet

I teoridelen beskrev vi de syv metodene til Schilit og Perler for å manipulere et regnskap. Finance Credit-selskapet ønsket å oppnå større inntekter og dermed høyere resultat, og de brukte derfor metodene som gjelder for å øke resultatet. Vi har merket oss at Finance Credit benyttet metoden om å resultatføre fiktive inntekter i større grad enn de andre metodene. Ut fra analysen finner vi at den mest omfattende manipulasjonen er utført i regnskapene for morselskapet Finance Credit Norge ASA (Finance Credit Group AS etter 2001), og det er derfor vi har valgt å avgrense oss til dette selskapet i analysen av det første aspektet. Selskapet omtales heretter som FCN ASA (FCG AS etter 2001). Vi vil ta for oss de metodene vi ser Finance Credit har benyttet og se på ulike transaksjoner og manipuleringer knyttet til hver av metodene vi har funnet.

Gjennom dokumentundersøkelsen fant vi at metodene som ble benyttet for å manipulere regnskapene var:

Metode 1. Resultatføre inntekter for tidlig

Metode 2. Resultatføre fiktive inntekter

Metode 4. Flytte nåværende kostnader til en senere periode

Metode 5. Bruk av andre metoder for å skjule kostnader eller tap

Ettersom metode 4 og 5 har flere likhetstrekk har vi valgt å slå disse sammen i ett avsnitt.

4.1.1 Resultatføre inntekter for tidlig

Som nevnt i teoridelen skal bedrifter ifølge opptjeningsprinsippet i regnskapsloven § 4-1 (1) resultatføre inntekter når de er opptjent. For tidlig bokføring av opptjente inntekter vil dermed bryte med regnskapslovens grunnleggende regnskapsprinsipp. Det legges til grunn at årsaken til bruk av denne manipulasjonsmetoden var å blåse opp inntektene til FCN ASA, for deretter å levere et fullstendig misvisende regnskap til bankene for å kunne ta opp nye lån for å finansiere virksomheten. Vi vil nå ta for oss årsregnskapene i FCN ASA i de ulike årene manipulasjonen foregikk, og beskrive tilfeller av denne formen for manipulasjon i regnskapene. De årene der denne manipulasjonsmetoden ikke er benyttet er utelukket fra oppgaven. Videre er de årene der manipulasjonen gikk ut på det samme slått sammen i ett avsnitt.

Årsregnskapet for 1999

Selv om årsregnskapet i 1998 viste et urealistisk bilde av den økonomiske situasjonen til selskapet, finner vi ikke grunnlag for at dette skyldtes resultatføring av inntekter for tidlig. I 1999 derimot, ble det utført manipulasjon med denne metoden. Som året før viste årsregnskapet for 1999 et fullstendig feilaktig bilde av selskapets økonomiske stilling og resultat. Når det gjelder denne metoden er manipulasjonen knyttet til for tidlig inntektsføring av provisjoner.

Provisjoner ved kjøp av fordringer fra nærstående selskap på mer enn kr 6 millioner ble inntektsført i regnskapet til FCN ASA på kjøpstidspunktet, og ikke når de faktisk ble innbetalt fra hver debitor. Dermed ble provisjonene feilaktig periodisert i årsregnskapet for å blåse opp inntektene, som vil være i strid med opptjeningsprinsippet. Det nevnes videre at disse provisjonene aldri tilfløt selskapet, og hadde dermed heller ingen økonomisk substans (TOSLO-2003-6955).

Denne manipulasjonen vil være med på å forklare størrelsen på salgsinntektene dette året, som henholdsvis på dette tidspunktet var bokført til kr 61 millioner. Det er kommet frem at salgsinntektene var overvurdert med minst kr 39 millioner i årsregnskapet (TOSLO-2003-6955). Tilsvarende var salgsinntektene i konsernregnskapet til FCN ASA bokført til nesten kr 76 millioner, og var overvurdert med minst kr 39 millioner.

Årsregnskapet for 2000 og 2001

På lik linje med året før viste også årsregnskapene for årene 2000 og 2001 et vesentlig uriktig bilde av den økonomiske stillingen til selskapet. Som for året 1999, bestod manipulasjonen av å inntektsføre provisjoner ved kjøp av fordringer på kjøpstidspunktet, ikke når de faktisk ble innbetalt fra hver debitor (TOSLO-2004-55053). Følgene av dette var at verdien på salgsinntektene til FCN ASA ble vesentlig overvurdert i disse årene, som helt klart var målet til Finance Credit. Det blir ikke nevnt i rettsakene hvilken sum provisjonene var på.

Salgsinntektene i resultatregnskapet til FCN ASA for året 2000 hadde en bokført verdi på kr 28 millioner, og var dermed overvurdert med over kr 25 millioner. Også i konsernregnskapet medvirket inntektsføringen til at salgsinntektene ble vesentlig overvurdert. Her var salgsinntektene bokført til en verdi på kr 91 millioner, og var dermed overvurdert med over kr 47 millioner (TOSLO-2004-55053).

Det ble gjennomført en fusjon med regnskapsmessig virkning 1. januar 2001 mellom Finance Credit Norge ASA og Finance Credit Group AS (heretter FCG AS) der sistnevnte selskap ble overtagende selskap. Salgsinntektene i resultatregnskapet til FCG AS for året 2001 hadde en bokført verdi på kr 46 millioner, og var dermed overvurdert med rundt kr 42 millioner. I konsernregnskapet var salgsinntektene bokført til en verdi på kr 128 millioner, og var her overvurdert med kr 75 millioner (TOSLO-2003-6955).

Det er ikke utelukkende inntektsføring for tidlig som er årsaken til den store verdien på salgsinntektene, men det er med på å utgjøre en del av summen i de nevnte årene. Vi skal videre se på en annen manipulasjonsmetode som var med på å øke salgsinntektene.

4.1.2 Resultatføre fiktive inntekter

Vi har funnet at spesielt denne metoden var særlig fremtredende i årsregnskapene til FCN ASA. Målet til Finance Credit var hele tiden å blåse opp inntektene, og dermed resultatet, slik at lånekreditorene skulle innvilge lån til selskapet. Finance Credit hadde dermed hele tiden plan om å tilfredsstillte nøkkeltallene og lånebetingelsene som lånekreditorene stilte som krav. Lånebetingelsene ble tilfredsstilt i stor grad ved å bokføre fiktive transaksjoner, som vi skal gå nærmere inn på innenfor hvert årstall.

Årsregnskapet for 1998

FCN ASAs årsregnskap for 1998 viste på papiret en total omsetning på kr 47 millioner, hvorav ca. kr 30 millioner var overskudd før skatt (Jahr, 2005, s. 84). Med dette overskuddet var det nå muligheter for Kristoffersen og Stensrud å få låne mer penger av lånekreditorene.

En stor del av overskuddet til FCN ASA i 1998 bestod av ikke-reelle kundefordringer. Kundefordringene var på kr 105 millioner, hvorav store deler av disse inneholdt verdiløse kundefordringer. En av porteføljene i den enormt overvurderte kundefordringsposten inneholdt en ny klient, Storm Elektro, hvor avtalen var å kjøpe en større reskontro som inneholdt netto fordringer for kr 54 millioner, og som ville gi en inntektsføring for FCN ASA på kr 9 millioner (Jahr, 2005, s. 78). Tilfellet her var at det aldri ble underskrevet noen avtale fra Storm Elektros direktør, Tore Bergum, sin side. Stensrud tok dermed saken i egne hender og signerte selv.

Denne avtalen ble sett på som en fiktiv avtale, og et brudd på transaksjonsprinsippet i regnskapsloven § 4-1 (1), som forteller at transaksjoner skal regnskapsføres til verdien av vederlaget på transaksjonstidspunktet. Avtalen mellom FCN ASA og Storm Elektro ble aldri undertegnet og dermed heller ikke realisert, som i dette tilfellet betyr at verdien av vederlaget er lik null. Likevel ble det tatt et valg om å inntektsføre kr 9 millioner til fordel for FCN ASA. Den falske avtalen mellom FCN ASA og Storm Elektro ble etter rettsgangen betraktet som en fiktiv og ikke-eksisterende avtale (TOSLO-2003-6955).

Årsregnskapet for 1999

I rettsaken til både Kristoffersen og Stensrud nevnes det at fakturering og belastning til nærstående selskap var særlig fremtredende i 1999, på lik linje som i 1998. Det opplyses om at posten kundefordringer i balansen hos FCN ASA var oppført med nesten kr 336 millioner. I ettertid kom det frem at den virkelige verdien av kundefordringene bare var på kr 137 millioner. Av det resterende utgjorde minst kr 145 millioner fordringer mot aksjonærenes nærstående utenfor selskapet, og minst kr 53 millioner utgjorde fordringer på datterselskaper (TOSLO-2003-6955). Kundefordringene utgjorde det vesentligste av konsernets balanse, der til sammen kr 98 millioner utgjorde fordringer på nærstående, som tilsvarer en andel på 59% av totale fordringer i FCN ASAs konsernregnskap.

Salgsinntektene til FCN ASA var, som nevnt tidligere, bokført til kr 61 millioner i årsregnskapet, og nesten kr 76 millioner i konsernregnskapet, og var dermed overvurdert med mer enn kr 39 millioner (TOSLO-2003-6955). Belastningene på nærstående selskap utgjorde hele 67% av FCN ASAs totale inntekter.

Det var særlig fremtredende belastning på tre av Faktura Finans-selskapene, datterselskap av FCN ASA, som i henhold til styret skulle avvikle virksomheten tidlig i 1999. Videre opplyses det at management-honorar ble fakturert for til sammen kr 18 millioner til disse tre datterselskapene. Det ble i tillegg fakturert for diverse kostnader til disse selskapene på til sammen kr 6 millioner (TOSLO-2003-6955). Ettersom selskapene åpenbart ikke var i drift mer, ble dette regnet som fullt ut fiktiv fakturering fra FCN ASA til datterselskapene på hele kr 24 millioner.

Det er videre fakturert for dataløsninger til nærstående på til sammen kr 9 millioner, som retten ikke har funnet å være reelle. Dette beløpet ble bokført som ordinær inntekt i konsernregnskapet til FCN ASA uten å elimineres (TOSLO-2003-6955). Som nevnt i teoridelen under avsnittet om konsernregnskap, skal alle interne transaksjoner mellom selskapene elimineres. Dette inkluderer inntekter som har oppstått mellom selskapene, som i dette tilfellet. På bakgrunn av dette vil denne form for bokføring være ulovlig og betraktes som fiktiv.

I tillegg ble det inntektsført provisjoner på til sammen kr 6 millioner i forbindelse med en spesiell transaksjon i årsregnskapet til FCN ASA. Det forklares at fordringsporteføljene som denne posten var basert på samtidig ble bokført i øvrige selskap i Finance Credit-systemet. Transaksjonen som gjaldt fordringsporteføljene ble tilbakeført i årsregnskapet for 2000, men inntektsføringen av provisjonen ble ikke tilbakeført (TOSLO-2003-6955). Slik blåste Finance Credit opp inntekten sin ytterligere ved bruk av fiktiv inntektsføring.

Årsregnskapet for 2000

FCN ASAs utarbeidede konsernregnskap for år 2000 viste et årsresultat før skatt på kr 50 millioner, hvor også dette årsregnskapet viste et uriktig bilde av den økonomiske stillingen i FCN ASA. Av konsernregnskapet viste det seg at en vesentlig del av inntektene ikke var pålitelige, og kom fra blant annet fiktive transaksjoner med nærstående selskaper (TOSLO-2003-6955).

I balansen til morselskapet FCN ASA viste det per 31. desember 2000 en enkeltstående fordring mot Finance Credit Group AS som dekket 100% av posten kundefordringer. Videre utgjorde tilsvarende fordringer på nærstående selskap 67% av posten kundefordringer i konsernbalansen (TOSLO-2003-6955). Fremtreden vil her være i strid med regelverket som sier at konsernregnskapet skal vise et samlet regnskap for morselskapet og datterselskapene som én økonomisk enhet, og det er dermed ikke rom for ulike fremstillinger av kundefordringene. For å overholde prinsippene som gjelder ved konsernregnskap måtte også den interne fordringen mellom konsernselskapene ha blitt eliminert.

Årsregnskapet for 2001

Som nevnt tidligere ble det gjennomført en fusjon mellom Finance Credit Norge ASA og Finance Credit Group AS der sistnevnte selskap ble overtagende selskap. Det er dermed dette selskapets regnskap vi videre omtaler i dette avsnittet.

Også i dette året var transaksjoner mellom nærstående selskap særlig fremtredende. Konsernregnskapet til FCG AS viste et overskudd før skatt på ca. kr 45 millioner. I regnskapet var det særlig en belastning ovenfor det nærstående selskapet eCredit Holding Plc som stod frem. Det hadde blitt bokført en belastning for datakostnader på ca. kr 20 millioner som "annen driftsinntekt" i regnskapet (TOSLO-2003-6955). Det ble i tillegg inntektsført en managementfee ovenfor det nærstående selskapet Faktura Plan AS på nesten kr 5 millioner, som blåste opp inntektene til FCG AS tilsvarende. Det viste seg at FCG AS betalte dette beløpet til seg selv gjennom Faktura Plan AS som et rent stråselskap (TOSLO-2003-6955). Denne transaksjonen ble regnet som spesielt grov og som et åpenbart tilfelle av regnskapsmanipulasjon.

Atter en gang var det unngått å eliminere interne inntekter mellom nærstående selskap, som ikke er lovlig etter regnskapsreglene for konsernregnskap. Dermed ble inntektene fra disse transaksjonene regnet som fiktive.

Man ser at bokføring av fiktive inntekter foregikk alle de fire årene og at omfanget var stort. Omfanget gjorde at denne metoden for regnskapsmanipulasjon var den mest fremtredende av alle metodene.

4.1.3 Flytte nåværende kostnader til en senere periode og bruk av andre metoder for å skjule kostnader eller tap

Disse metodene henger sammen, og vi har derfor valgt å slå de sammen. Metodene er først og fremst knyttet til kundefordringene i selskapet. Grunnen til dette er at kundefordringene ble blåst opp og hadde stort sett ikke økonomisk substans. Det betyr videre at store tapsavsetninger for kundefordringene, som åpenbart ikke hadde økonomisk verdi, heller ikke ble resultatført. Dette bryter med sammenstillingsprinsippet og forsiktighetsprinsippet i regnskapsloven.

Videre kommer det frem av rettsaken at kostnader som FCN ASA (senere FCG AS) hadde i nåværende periode, ble overført til nærstående selskap innenfor samme konsern. Det kommer frem av rettsaken at Kristoffersen og Stensrud hadde anskaffet en rekke porteføljer av dårlig kvalitet kredittsikkerhetsmessig. Helt fra 1999 og til selskapets kollaps ble det arbeidet aktivt med å unngå tap på dårlige porteføljer regnskapsmessig. Kristoffersen og Stensrud brukte den muligheten de hadde til å overdra tapsporteføljer mellom nærstående selskap for å kunne dekke over tapene regnskapsmessig (TOSLO-2003-6955). Dette gjelder stort sett tap på kundefordringer. Hensikten med dette var å redusere kostnadene i eget selskap, og ettersom FCN ASA ofte var objekt for lånekreditorene når de skulle vurdere å innvilge lån, var dette særs fordelaktig. Videre nevnes det i rettsaken til Stensrud at flere påførte kostnader ble unnlatt ført på kostnadssiden, uten å gå mer i dybden på hva (TOSLO-2004-55053). Å unnlate å føre kostnader vil være med på å øke resultatet. Også dette vil bryte med sammenstillingsprinsippet i regnskapsloven.

4.2 Etisk atferd i Finance Credit

Etikk er et sentralt tema når man snakker om regnskapsmanipulasjon. Det ble allerede stilt spørsmål ved den etiske atferden i selskapet ved stiftelse av selskapet. Med underbalanse og negativ kapital allerede fra starten av følte Kristoffersen, som var den ansvarlige for bokføringen av regnskapet, at han måtte gjøre noe (TOSLO-2003-6955). Lånekreditorene på sin side forventet å få rapporter med den lovtte og dokumenterte inntjeningen til selskapet.

I dette avsnittet skal vi se på hvordan FCN ASA lot egen vinning gå fremfor det etisk riktige. Vi vil blant annet gå inn på den etiske atferden knyttet til forfalskning av underskrifter og noter i regnskapene til FCN ASA, samt uriktige opplysninger til lånekreditorene. Vi vil gå gjennom eksempler på hva de gjorde, og hvilke etiske prinsipp dette brøt med.

Forfalskning av underskrifter

Storm Elektro-porteføljen er et eksempel på hvor langt selskapet faktisk gikk for å villedde lånekreditorene sine. I 1998 var FCN ASA i forhandlinger med Storm Elektro om kjøp av en fordringsportefølje, men det ble aldri inngått en avtale. Likevel ble en avtale med falsk underskrift lagt frem, og porteføljen ble med i regnskapet til FCN ASA (TOSLO-2004-55053). Det var ingen i FCN ASA som stilte spørsmål rundt denne underskriften. Med denne porteføljen kunne Kristoffersen levere rapporter til lånekreditorene med tallene han hadde lovet.

Det var ikke bare med Storm Elektro-porteføljen at selskapet fusket med underskrifter. Høsten 2002 startet forhandlinger med Colin Rutherford om salg av Finance Credit Holding AS. Colin Rutherford var ikke villig til å skrive under intensjonsavtalen, og dermed tok Kristoffersen og Stensrud også her saken i egne hender. De tok kopi av Colin Rutherford sin underskrift, slik at det skulle fremstå som at avtalen var inngått (Jahr, 2005, s. 270).

Her er det naturlig å stille tvil ved handlingene til regnskapsfører, som bevisst valgte å manipulere regnskapet med en falsk underskrift for å skape et ønsket bilde av regnskapet. En slik handling er ikke etisk riktig, men det stoppet ikke dem. En forfalskning av en underskrift blir sett på som forfalskning av dokument, og er ifølge straffeloven § 361 en straffbar handling. Med tanke på at de forfalsket underskrift ikke bare en, men to ganger for egen vinning, gjør at man kan stille seg kritisk til de etiske verdiene i Finance Credit.

Forfalskning av noter i årsregnskapet

Det var ikke bare forfalskning av underskrifter som ble utført. I årsregnskapene til FCN ASA ble det også utført forfalskninger av forskjellige noter. FCN ASA benyttet seg av å slå sammen forskjellige poster i notene for å gi uttrykk for et bedre resultat enn hva som egentlig var realiteten. Her skal vi gå inn på noen av årsregnskapene og se på notene de forfalsket, samt hvordan de gjennomførte forfalskningen av disse.

Man finner allerede eksempel på forfalsking av noter fra regnskapsåret 1998. Daglig leder, Stensrud utførte en gang i løpet av januar/februar 1999 forfalsking av note 4 i årsregnskapet for 1998. Forfalskningen ble utført ved å fjerne betydelig informasjon fra den siste setningen fra det offisielle regnskapet når de skulle sende inn regnskapet med revisjonsberetningen til regnskapsregisteret i Brønnøysund. I tillegg ble postene “kjøpte fordringer” og “fordring på

klienter” slått sammen til posten kundefordringer (TOSLO-2003-6955). På dette tidspunktet var regnskapsloven av 1977 gjeldende. Av denne var det ikke et krav om at balansen skulle splittes opp, men av loven fremgikk det at ytterligere spesifisering skulle være med om virksomheten sitt forhold tilsa dette. Ved å ikke spesifisere noten om kundefordring, samtidig som de forfalsket note 4, var dette med på å gi et feilaktig bilde av regnskapet.

I det rapporterte årsregnskapet til FCN ASA for 1999 og 2000 ble det også unnlatt vesentlig informasjon som var med på å gi et feilaktig bilde av resultatet til selskapet. Kristoffersen og Stensrud valgte blant annet å unnlate vesentlig informasjon vedrørende note 10 i årsregnskapene. Denne noten handlet om transaksjoner med nærstående parter. Her ble det ikke opplyst om antall, type og eventuelle beløp selv om nærstående transaksjoner utgjorde ca. 55% av driftsinntektene i konsernets resultatregnskap begge årene (LE-2011-45698-2). For brukerne av regnskapet var denne noten naturlig å knytte opp mot driftsinntektene. Når denne noten ble slått sammen, ble det vanskeligere for brukerne av regnskapet å oppdage eventuelle feil i regnskapet.

Som nevnt tidligere ble Finance Credit Norge ASA innfusjonert med Finance Credit Group AS, som fikk regnskapsmessig virkning fra 1. januar 2001. Også i årsregnskapet til Finance Credit Group AS for 2001 ble det utført forfalskninger. Her forfalsket Kristoffersen i løpet av mai/juni 2002 regnskapet ved å slå sammen poster i balansen og resultatet i det rapporterte regnskapet. Som et eksempel slo de sammen alle postene som gjaldt inntekter som “salgsinntekt”. Kontantstrømmen i det reviderte regnskapet ble heller ikke rapportert til lånekreditorene. Dette var ikke det eneste som ble endret på i regnskapet. Notene 4, 7 og 8-14 ble i det rapporterte årsregnskapet forfalsket. Deriblant note 4 som handlet om segmentinformasjon, ble det endret innhold med hensyn til splitt salg per geografiske område. De endret også om lån til aksjeeier i note 7, som omhandlet egenkapital og aksjonærinformasjon (TOSLO-2003-6955).

Uriktige og ufullstendige opplysninger til lånekreditorene

Man kan også stille spørsmål ved måten de fikk godkjent lånene sine på. Ved å benytte seg av regnskapsmanipulasjon klarte Finance Credit å fremstille regnskapene i FCN ASA som tilfredsstillende for lånekreditorene og fikk innvilget lånesøknadene sine (TOSLO-2003-6955). På denne måten klarte de å få tak i kreditten de trengte for å holde frem med virksomheten og dermed regnskapsmanipulasjonen. Forfalskningene handlet i hovedsak om

de overnevnte metodene, som forfalskning av regnskap og underskrifter. Vi vil derfor ikke gå mer inn på forfalskningene som ble gjort i dette avsnittet.

Finance Credits atferd opp mot etisk regelverk

Kristoffersen var den som i hovedsak hadde ansvaret for regnskapsføringen i FCN ASA i årene 1999 til 2002 (TOSLO-2003-6955). Det ble naturlig at han fikk dette ansvaret, ettersom han var den med mest kunnskap om regnskap. Vi har stilt oss kritisk til måten Kristoffersen utførte regnskapsføringen på. Til tross for erfaringen og kunnskapen han hadde fra tidligere, viste det seg at han valgte å bruke kunnskapen på feil måte. Som nevnt i teoridelen, finnes det etiske retningslinjer som regnskapsførere skal følge. Vi skal nå drøfte om regnskapsføreren i FCN ASA fulgte disse.

De ansvarlige i FCN ASA valgte årlig å forandre på notene i det rapporterte årsregnskapet som ble levert til Brønnøysundregisteret, i tillegg til å forfalske underskrifter. Kristoffersen valgte bevisst å slå sammen poster for å pynte på regnskapet til selskapet, uten at noen stilte spørsmål. Dette ble nesten som en rutine som ble utført ved hvert årsregnskap i Finance Credit.

I utførelsen av regnskapsføringen er det mye som er i strid med de etiske prinsippene, deriblant prinsippene om integritet, objektivitet, lojalitet og profesjonalitet. Kristoffersen opptrådte ikke ærlig i sin yrkesutøvelse, der han bevisst valgte å forfalske regnskapene. Han skjulte og dekket over feil i regnskapet, som gjorde at lånekreditorene fikk tildelt et uriktig regnskap. Måten Kristoffersen utførte sitt arbeid på, ved å ikke følge regler og lover, var med på å svekke omdømmet til selskapet. Dette svekker ikke bare omdømmet til selskapet, men også omdømmet til regnskapsførerbransjen i sin helhet, ettersom brukerne vil stille seg kritisk til samtlige regnskapsføreres arbeid. Ettersom regnskapsfører er en sentral tillitsperson i samfunnet, vil det være fundamentalt å opptre ærlig i forbindelse med sin yrkesutøvelse. I Finance Credit stod egen vinning fremfor det som var etisk riktig å gjøre. Ut fra gitte opplysninger, kan man fastslå at etikk ikke var et sentralt element som stod i fokus hos personene i Finance Credit.

4.3 Revisors rolle

Som nevnt tidligere, skal en revisor være en uavhengig part som skal gjennomføre kontroll av den økonomiske situasjonen i selskapet. FCN ASA ble først revidert av statsautorisert revisor Per Ertvaag fra revisjonsselskapet Audinor AS i perioden fra 1997 til 1998. Det viste seg i forbindelse med utarbeidelse av årsregnskapet for 1998 at det oppsto alvorlige spenninger mellom Ertvaag, Kristoffersen og Stensrud, og dermed ble revisjonsforholdet avsluttet (TOSLO-2003-6955). Fra og med 1999 byttet FCN ASA til statsautorisert revisor John Haukland fra KPMG AS, som var selskapets revisor frem til kollapsen i 2002. I de påfølgende avsnittene vil vi nærmere gå inn på deler av hva revisor Haukland gjorde galt og se dette i sammenheng med lover og regler.

Revisjonsarbeidet knyttet til regnskapene

I årene Haukland reviderte FCN ASA var det mangelfullt og/eller ikke-tilfredsstillende revisjonsarbeid. Under revisjonsarbeidet i årene 1999, 2000 og 2001 var det ikke foretatt tilstrekkelig og/eller nødvendig revisjon av blant annet posten kundefordringer i årsregnskapet. Som nevnt tidligere var store deler av kundefordringene med nærstående selskap betydelig overvurdert, og uten tilstrekkelig revisjonsbevis avga Haukland en ren revisjonsberetning ved å akseptere den enormt overvurderte posten i balansen basert på saldobekreftelser signert av selskapets eiere Kristoffersen og Stensrud. Når det gjelder revisjonsarbeidet tilhørende FCN ASAs kundefordringer, erkjente Haukland i Oslo tingrett at det burde blitt innhentet tilstrekkelig informasjon fra eksterne parter som gjorde det mulig å verifisere kundefordringenes substans (TOSLO-2005-106276).

Uten påviselig dokumentasjon aksepterte Haukland inntektsføring av fiktive inntekter som omhandlet interne transaksjoner med nærstående selskap. Det ble i 1999 inntektsført forretningsførerhonorar for kr 24 millioner fra tre nærstående selskaper (Faktura Finans I, II og III), som også var uten substans. Denne inntektsføringen hadde ingen relasjon til aktiviteten i FCN ASA, og det ble besluttet av Haukland og hans team at det var nødvendig med ytterligere utførelse av revisjonsarbeidet – noe som ikke ble fulgt opp. Haukland erkjente i Oslo tingrett at inntektsføringen av forretningsførerhonorarene var uten substans, og at det burde blitt utført mer tilstrekkelig revisjonsarbeid ved å innhente aktuelle regnskap fra de nærstående selskapene, i tillegg til at han burde fått bekreftelser fra de aktuelle selskapenes revisor (TOSLO-2005-106276).

Med bevissthet om at det forelå vesentlige feil og mangler i FCN ASAs dokumentasjon og regnskap, samt manglende innhenting av tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis, valgte likevel revisor Haukland å ferdigstille årsregnskapene med tilhørende noter. Etter regnskapsloven § 7-30 bokstav b, skal det i særskilt note opplyses om vesentlige transaksjoner med nærstående parter. Noten skal omhandle transaksjonens beløp, beskrivelse av forholdet mellom selskapet og den nærstående part, samt andre opplysninger om transaksjonene som vil være av relevans for å forstå den regnskapspliktiges og konsernets stilling. Haukland erkjente i Oslo tingrett at han etter revisjonsoppdraget for FCN ASA var uaktsom når det gjelder informasjon som etter lovgivning skulle ha vært med i årsregnskapet og i notene, men som han under revisjonsarbeidet likevel valgte å ignorere (TOSLO-2005-106276).

Revisjonsberetningen

Hauklands revisjonsberetning, som automatisk var en del av revisjonsoppdraget med FCN ASA, ble utformet på en mangelfull og/eller ikke-tilfredsstillende måte med avvik på flere områder. En revisjonsberetning skal blant annet beskrive revisors oppgaver og plikter ved revisjonsoppdraget, samt identifisere mulige risikoer knyttet til årsregnskapet, enten det kan skyldes misligheter eller feil (Revisorforeningen, 2020). I revisjonsberetningen ble det ikke foretatt tilstrekkelig og/eller hensiktsmessig revisjon av vesentlige poster i årsregnskapet. Dette berørte blant annet postene inntekter, kundefordringer og verdien av selskapets eiendeler som ikke ble tatt hensyn til, noe som førte til et unøyaktig bilde av årsregnskapet og den økonomiske situasjonen i FCN ASA.

I revisorloven § 5-6 sies det at revisor skal uttale seg om klientens årsregnskap gir et rettvise bilde i samsvar med regelverket for finansiell rapportering som er anvendt, og om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrift. Haukland erkjente blant annet i Oslo tingrett at han var klar over de overvurderte kundefordringene og de fiktive inntektene i årsregnskapet til FCN ASA. Fra Hauklands side vil dette være et brudd på denne loven ettersom han kommenterte årsregnskapene i sin revisjonsberetning som plettfriske ved å ikke nevne noe om den faktiske økonomiske stillingen til selskapet (TOSLO-2005-106276).

Revisors atferd opp mot etisk regelverk

Atferden til Haukland i henhold til revisjonsoppdraget hos FCN ASA bryter med den norske revisorforenings regler om etikk på flere punkt. Noen av de viktigste forutsetningene for å etterleve de etiske reglene for en revisor er å opptre med integritet, objektivitet og profesjonalitet, noe som Haukland ikke rettet seg etter. For å etterleve det etiske prinsippet om integritet ville det ha vært pliktmessig for Haukland å utarbeide en riktig revisjonsberetning som inneholdt korrekt fremstilling av FCN ASAs økonomiske stilling. Når Haukland fremla revisjonsberetningen på vegne av FCN ASA ble den utarbeidet etter Kristoffersen og Stensruds vinning, noe som resulterte i at Haukland ikke etterlevde prinsippet om objektivitet. Fremtredenen til Haukland påvirket FCN ASAs og revisorbransjens omdømme, da han ikke opptrådte med profesjonell sindighet ved at han brøt lovverket på flere punkt, noe som ikke er i tråd med det etiske prinsippet om profesjonalitet. Et annet prinsipp som ikke ble etterlevd fra Haukland sin side er prinsippet om lojalitet, som innebærer at revisor skal opptre lojalt ovenfor samarbeidspartnere, bekjenne viktigheten ved å utarbeide korrekte regnskap og oppfylle rapporteringsplikten til det offentlige. Heller ikke dette prinsippet etterlevde Haukland ved utarbeidelsen av de uriktige regnskapene. For å opprettholde de etiske reglene ville det ha vært avgjørende for Haukland å legge til side interessekonflikten mellom han, Kristoffersen og Stensrud, og handle i samsvar med lovverket slik at Haukland kunne sikre tillit til allmennheten.

Hva forstod revisor og hva burde han forstått?

Etter flere år innenfor bank- og revisjonsbransjen er det tenkelig at revisor Haukland hadde lang og bred erfaring, samt at han hadde gjennomgått flere saker som har påvirket hans påpasselighet rundt vurdering innenfor revisjonsarbeidet. For eksempel under den økonomiske krisen i årene omkring 1990, da deler av næringslivet hadde store utfordringer som blant annet dreide seg om overvurderte eiendeler, var Haukland også da revisor og partner i KPMG (TOSLO-2005-106276). Det er vesentlig å tro at Haukland etter denne perioden ville ha vært ekstra oppmerksom på konsekvensene av feilvurdering av blant annet eiendeler.

Det vil være relevant å stille spørsmål om Haukland burde ha vært mer oppmerksom på faresignalene omkring de overvurderte eiendelene og mislighetene som ellers fant sted i regnskapene til FCN ASA, for deretter å ha iverksatt en mer nøyaktig gjennomgang av FCN

ASAs realitet. Det sies i Oslo tingrett at “Retten fastslår at verken revisor eller andre medarbeidere i KPMG strafferettslig har medvirket til de forsettlige bedrageriene som Kristoffersen og Stensrud er dømt for ... , men de klanderverdige handlingene fra Haukland sin side er knyttet til mangelfullt – til dels vesentlig mangelfullt revisorarbeid” (TOSLO-2005-106276).

Det sies i rettsaken at Finance Credit-systemet var en liten klient for KPMG i den store sammenhengen, og at KPMG la til grunn ved revisjonen at Finance Credit blant annet hadde god likviditet og solid egenkapital. Videre la de til grunn at den uoversiktlige selskapsstrukturen og interne disposisjoner skyldtes stor vekst, endringer i konsernstrukturen og et ønske fra ledelsen at konkurrenter ikke skulle få innsyn i forretningskonseptet til selskapet (TOSLO-2005-106276). Dette grunnlaget var derimot feil ettersom en del av dette var et ledd i Kristoffersen og Stensruds manipulasjon for å skjule omfanget av bedrageriene.

Da Haukland og KPMG overtok revisjonsoppdraget til FCN ASA, hadde selskapet allerede en total gjeld på ca. kr 600 millioner (TOSLO-2005-106276), noe som burde ha åpnet revisor sine øyne. Videre var FCN ASA allerede da et stort selskapssystem, som omfattet flere nærstående selskaper, flere nærstående transaksjoner, uoversiktlige kundefordringer og uforklarende høy vekst på resultatet i regnskapene. I den tiden Haukland var revisor for selskapet ble faresignalene forsterket i årene som kom, spesielt når det gjaldt beløpene knyttet til transaksjoner med nærstående selskap (TOSLO-2005-106276). Haukland var klar over manglende bilag av vesentlig betydning for regnskapene, og i flere anledninger var det heller ikke mulig å følge grunnlaget for transaksjoner og bokføringen (TOSLO-2005-106276). Haukland var dermed klar over at det forelå mangler i kontrollarbeidet, men det ble likevel ikke innhentet ytterligere revisjonsbevis fra revisor sin side.

Som nevnt tidligere var Haukland også klar over at deler av kundefordringene var uten substans og at det forelå ingen bekreftelser fra de eksterne partene om at forholdene eksisterte. Det ble i 2001 skrevet opptil flere reportasjer fra tidsskriftbladet Kapital, hvor det blant annet ble skrevet om de “råtne fordringene” som eksisterte i FCN ASA (Jahr, 2005, s. 182). Likevel valgte Haukland å ignorere dette og fortsatte sitt kritikkverdige revisjonsarbeid for klienten. Det er underliggende å tro at dersom Haukland hadde innhentet de mangelfulle opplysningene og revisjonsbevisene, så ville han forstått hva som var galt. Det ville også ha vært nødvendig for revisor å stille kritiske spørsmål til Kristoffersen og Stensrud, i stedet for å tro på deres ord når Haukland selv var i tvil.

Retten finner at Haukland derimot ikke medvirket til de regnskapsfeil som forelå i regnskapene. Haukland sitt team bisto FCN ASA med å innarbeide selskapets råbalanse i KPMGs regnskapsmaler, og på den måten utarbeide et utkast til årsregnskapene. Det var dermed ikke Haukland og teamet som kom med forslag til beløpenes størrelse og klassifisering i regnskapene (TOSLO-2005-106276).

Av Hauklands rettsak fremgår det tydelig at han var klar over forholdene som lå til grunn for regnskapsmanipulasjonen som ble utført i FCN ASA (TOSLO-2005-106276). Innhenting av opplysninger som var av vesentlig betydning for regnskapene ville ha vært med på å få en oppklaring i manipulasjonene. Dette ville ha vært nødvendig for at Haukland skulle få en forståelse av hva som konkret var feil i regnskapene til FCN ASA. Flere av forholdene som revisor burde forstått underbygges av at revisor ikke utførte god nok innhenting av revisjonsbevis.

4.4 Lånekreditorenes rolle

Når man ser på hvor mange og omfattende lån som ble tatt opp i relativt kort tidsrom, er det normalt å stille spørsmål ved hva bankene og lånekreditorene var klar over. Lånekreditorene kan være de første som begynner å merke at noe ikke stemmer i regnskapene, ettersom de baserer lånutgivelsene sine på disse. Dette avsnittet vil derfor handle om hvordan de sentrale personene i Finance Credit villedet lånekreditorene til å gi lån, hvor mye lånekreditorene forstod og hvordan lånekreditorene kunne handlet annerledes for å minimere omfanget av lånutgivelser til Finance Credit.

Ble lånekreditorene bedratt?

Et sentralt spørsmål vil være om lånekreditorene ble bedratt av Finance Credit. Først og fremst vil det være relevant å diskutere når det per definisjon foreligger bedrageri. Det kreves etter straffeloven § 270 at bedrageren skal fremkalle, styrke eller utnytte en villfarelse hos den han bedrar som villeder han til handling som volder tap eller fare for tap for vedkommende. Det er dermed snakk om tre vilkår for å kunne regne en handling som bedrageri.

I tilfellet med Finance Credit var regnskapene i stor grad manipulerte til å gi et bedre resultat enn realiteten viste, som videre ble rapportert til lånekreditorene. Det opplyses at

informasjonen som blir fremvist skal være så korrekt og fullstendig som mulig, men feilene i dette tilfellet var for store og komplekse til at det kunne være snakk om uheldige feil. Det følger av rettsaken at regnskapene til FCN ASA viste et vesentlig uriktig bilde av den økonomiske stillingen og resultatet (TOSLO-2003-6955). Finance Credit har dermed fremkalt en villfarelse hos lånekreditorene ved å levere uriktige regnskap til lånekreditorene. De oppfyller dermed det første vilkåret for bedrageri.

Det neste sentrale vilkåret vil være om lånekreditorene hadde gitt lån dersom det faktisk ble presentert riktige regnskap. Retten vurderer det som at lånekreditorene ikke hadde gjort det, ettersom den virkelige inntjeningen var langt dårligere enn regnskapene viste, og likviditet er en viktig faktor for at lånekreditorene ønsker å gi lån, som nevnt i teoridelen (TOSLO-2003-6955). Dermed anses det som at også dette vilkåret er oppfylt.

Til slutt skal handlingen ha ført til tap eller fare for tap for den som blir bedratt. Det er kjent fra rettsaken at samtlige lån som ble gitt i perioden manipulasjonen pågikk, gikk tapt (TOSLO-2003-6955). Lånebeløpene var som nevnt tidligere på rundt kr 1,5 milliarder, som vil si at det var snakk om store tap. Videre opplyses det at lånene som ble tatt opp sannsynligvis ikke viste seg å bli dekket via andre kilder enn av de regnskapene som ble presentert for lånekreditorene (TOSLO-2003-6955). Dermed hadde ikke lånekreditorene grunn til å forutse at lånene ikke ville bli tilbakebetalt, og heller ikke grunn til å forutse de store tapene de ville få som følge av låneutgivelsene. Det konkluderes med at også siste vilkår for bedrageri er oppfylt og at lånekreditorene dermed ble bedratt av Finance Credit.

Eksempel på hvordan Finance Credit villedet lånekreditorene

Lånekreditorene var opplyst om Finance Credits virksomhet, som var kjøp av fordringsporteføljer. Selskapets likviditet og vellykkethet var vesentlige faktorer for å få innvilget lån. Det ble i tillegg lagt frem krav om sikkerhet i fordringsporteføljer som skulle bestå i A-ratede og forsikrede fordringer (TOSLO-2003-6955). Realiteten viste seg likevel å være en helt annen enn det som ble presentert for lånekreditorene. Inntektene til selskapet bestod hovedsakelig, som nevnt tidligere, av fiktive faktureringer til nærstående selskaper. I balansen bestod eiendelene til selskapet hovedsakelig av de fiktive utestående kravene fra nærstående selskaper, som ble kategorisert som kundefordringer (TOSLO-2003-6955). Regnskapet gav et fullstendig feil bilde av den økonomiske situasjonen til selskapet.

Nordlandsbanken – hvordan ble de villedet av Finance Credit?

Det har særlig blitt stilt spørsmål til Nordlandsbanken, som åpenbart var Finance Credits hovedbank i perioden manipulasjonen pågikk. Allerede i 1997 etablerte Nordlandsbanken et låneforhold med selskapet. Banken eide i tillegg 4% av aksjene i FCN ASA fra 1997. Nordlandsbanken endte opp med å innvilge lån til Finance Credit-selskaper på til sammen kr 500 millioner (TOSLO-2003-6955). Det er ikke unormalt at man stiller spørsmål ved hvorvidt denne banken hadde mistanker rundt Finance Credits atferd. Vi vil nå gå inn på forholdet mellom Finance Credit og Nordlandsbanken, og beskrive ett av lånene de innvilget til Finance Credit-systemet.

Kontakt mellom Finance Credit og Nordlandsbanken ble opprettet høsten 1997 via Thor Ask Therkelsen. Therkelsen var på dette tidspunktet styreformann i FCN ASA, i tillegg til å være medlem i lokalstyret for Nordlandsbanken. Deretter presenterte Therkelsen, Kristoffersen og Stensrud for banksjef Geir Sagen og soussjef Asbjørn Sanne, der de presenterte virksomheten i Finance Credit og la frem økonomisk informasjon om selskapet (TOSLO-2003-6955).

Det første lånet som er beskrevet i rettsaken gjelder det såkalte “Windroos-lånet”. Lånet ble gitt av Nordlandsbanken til selskapet Windroos Nederland BV, som var eid av selskapet Carineville Corporation N.V., som igjen var eid av Dry Sands Investments Inc og Rock Springs Ltd, der Kristoffersen og Stensrud eide 50% hver (TOSLO-2003-6955). Den 17. november 1999 søkte Kristoffersen og Stensrud om lån fra Nordlandsbanken på kr 160 millioner på vegne av Windroos. Lånebeløpet ble under låneforhandlingene nedjustert til kr 100 millioner (TOSLO-2003-6955).

Det opplyses at Nordlandsbanken hadde mottatt FCN ASA sitt årsregnskap for 1998 i tillegg til styrets beretning og revisjonsberetning. Sanne, soussjef i Nordlandsbanken, konkluderte med at selskapet hadde meget god likviditet og en sterk vekst basert på regnskapstallene. Videre konkluderte han med at selskapet hadde meget god soliditet, at risikoen for tap i selskapet var begrenset, i tillegg til at egenkapitalen og rentabiliteten var solid. Lånet ble innvilget i slutten av desember 1999, og da ble også lånebeløpet utbetalt.

Kredittvurderingen baserte seg i hovedsak på verdiene i FCN ASA. Nærmere forklart ble den basert på FCN ASA sitt årsregnskap og månedsrapporter frem til innvilgelsen, særlig inntjeningen, samt Kristoffersen og Stensrud sin kredittverdighet. Lånet skulle ses som misligholdt dersom selskapet gav feilaktige og mangelfulle opplysninger som hadde

betydning for deres forpliktelse til å betale lånet. Til slutt stilte Nordlandsbanken sikkerhet for lånet med pant i 66,6% av aksjene i FCN ASA (TOSLO-2003-6955).

Inntjeningen til FCN ASA var derimot basert på fullstendig villedende informasjon. Regnskapene og rapportene viste vesentlig for høy inntjening og verdi på kundefordringer. Videre ble fordringer som ikke eksisterte eller ble regnet som uoppnåelige, i stor grad rapportert som A- eller B-ratede fordringer. Sistnevnte punkt gjaldt også fordringer på nærstående selskaper. Til slutt ble fordringer på nærstående selskaper rapportert som kundefordringer, selv om dette skal klassifiseres som egen post i regnskapet (TOSLO-2003-6955). Det konkluderes med at lånet aldri ville ha blitt innvilget dersom de faktiske regnskapstallene for selskapet forelå på lånetidspunktet (TOSLO-2003-6955). Retten nevner videre at spesielt Kristoffersen arbeidet aktivt for å unngå at Nordlandsbanken skulle foreta ytterligere gransking av selskapet, og at endring av note 4 i årsregnskapet var et bevis på dette (TOSLO-2003-6955).

Dette lånet var bare ett av flere lån som Nordlandsbanken innvilget til Finance Credit-systemet. Vi vil ikke gå i dybden på flere av lånene ettersom det i all hovedsak var de samme lovbruddene som ble begått for de også.

Hva forstod lånekreditorene?

Ettersom lånekreditorene ble bedratt av Finance Credit, er det fort å dra konklusjonen at lånekreditorene ble et offer i saken. Lånekreditorenes aktsomhet har likevel ikke noe å si for skyldspørsmålet. Bedrageriet foreligger uavhengig av om lånekreditorene forstod eller ikke forstod at noe var galt. Spørsmålet som er interessant å stille videre er hvor mye lånekreditorene egentlig forstod, og om de har opptrådt uaktsomt når det gjelder å vurdere Finance Credit som låntaker.

Kristoffersen, ansvarlig for utarbeidelse av regnskapene i FCN ASA og ute etter å forsvare seg selv, har påpekt i rettsaken at flere av lånekreditorene var bevisste på at regnskapene de ble presentert ikke viste den reelle økonomiske stillingen til selskapet (TOSLO-2003-6955). Retten har derimot funnet sterke indikasjoner på at lånekreditorene ikke hadde grunnlag for å tro at noe var galt med regnskapene. Det sies i rettsaken at det hos lånekreditorene ikke fantes spor av varsel med påfølgende krisehåndtering, som ville ha vært en selvfølge i dette ekstreme tilfellet. Det var først rundt sommeren og høsten 2002 at lånekreditorene viste tegn

til uro, og selskapet ble dermed anmeldt til politiet (TOSLO-2003-6955). Dette betyr at manipulasjonen var godt kamuflert og vanskelig å oppdage dersom man ikke gikk i dybden på regnskapene.

I tillegg viste det seg at flere av de sentrale lånekreditorene senere ble rekruttert av Kristoffersen og Stensrud til ulike lederposisjoner. Et eksempel er at tidligere leder av Nordlandsbanken, Finn Strøm-Gundersen, begynte som finansdirektør i FCN ASA våren 2000, men uten en sentral posisjon når det kom til operativ ledelse (TOSLO-2003-6955). Det er lite trolig at disse personene hadde villet arbeide i et selskap de visste drev med kriminalitet, og dette styrker derfor påstanden om at lånekreditorene og bankene ikke hadde grunnlag for å tro at noe var galt.

Videre påpekes det evnen lånekreditorer har til å “se” slik kriminalitet. Det forklares at det vil ligge en psykologisk sperre hos lånekreditorer mot å ikke mistenke kundene sine for å utføre en slik form for kriminalitet (TOSLO-2003-6955). Dette kan relateres til andre områder, som for eksempel butikkansatte. Butikkansatte ønsker ikke å tro at kundene stjeler, men det hender likevel. Vi ønsker å se det gode i alle mennesker og dette vil derfor virke som en sperre som kan være vanskelig å se gjennom. Det sies i rettsaken at Kristoffersen og Stensrud begge hadde sjarm og fremstod som troverdige ovenfor lånekreditorene. Det hevdes videre i rettsaken at freidigheten ser ut til å ha vært ett av de sterkeste hjelpemidlene i gjennomføringen av manipulasjonen (TOSLO-2003-6955).

Relatert til forrige avsnitt er også problemstillingen knyttet til posisjonen til Finance Credit. Finance Credit var et omfattende system av selskap både innenlands og utenlands. I tillegg ble de revidert av et meget anerkjent revisjonsfirma, KPMG (TOSLO-2003-6955). Dette kan ha vært med på å bygge opp den psykologiske sperren som lånekreditorene kan ha hatt ovenfor selskapet. Fra perioden 1997 og til selskapets kollaps i 2002 fant det i tillegg sted mange nyetableringer, endringer i eierskap og navneendringer innenfor de nærstående selskapene i Finance Credit. Dette skapte helt klart et uoversiktlig bilde av selskapet, også for lånekreditorene. Retten vurderer også dette som en vesentlig årsak til at lånekreditorene ikke forstod hva Finance Credit gjorde, og at Finance Credit-systemet derfor ikke kollapset før i 2002 (TOSLO-2003-6955).

Basert på momentene ovenfor er det grunn til å tro at lånekreditorene ble villedet av Finance Credit ved hjelp av godt kamuflert manipulasjon i regnskapene, god tro ovenfor Finance

Credit som selskap og en uoversiktlig selskapsstruktur. Lånekreditorene forstod ikke at regnskapene var manipulert før flere lån ble innvilget og enorme tap var realiteten.

Lånekreditorenes undersøkelsesplikt - gjorde de en god nok jobb i å vurdere Finance Credit?

Før det inngås en kredittavtale, det vil si en avtale om å gi lån, skal lånekreditorene vurdere kredittverdighet på grunnlag av opplysninger som innhentes om låntaker, jf.

finansavtaleloven § 46 bokstav b (1). Dette kan skje i samtale med låntaker, det vil si sentrale personer i Finance Credit, eller gjennom å hente inn opplysninger fra relevant database.

Det er ikke opplyst hvorvidt lånekreditorene hentet inn utdypende informasjon enn det som allerede ble gitt fra personene i Finance Credit. Informasjonen som ble lagt frem av personene i Finance Credit var derimot forfalsket og var derfor ikke et godt grunnlag for å vurdere kredittverdighet. Dette kunne imidlertid ikke lånekreditorene vite. På bakgrunn av momentene som ble diskutert ovenfor er det ikke grunn til å tro at lånekreditorene gjorde en dårlig analyse av Finance Credit på forhånd. De vurderte de regnskapene som ble lagt frem av Finance Credit og brukte dem som grunnlag for kredittvurdering. På denne måten har de oppfylt plikten om kredittvurdering etter lovgivingen. Regnskapene var derimot manipulert på en måte som gjorde det vanskelig å oppdage feilene. Det er nettopp derfor regnskapsmanipulasjon er et stort samfunnsproblem. Lånekreditorenes gode tro var også en avgjørende faktor for at det ikke ble foretatt ytterligere vurdering av selskapet (TOSLO-2003-6955).

Lånekreditorene kunne ha utført ytterligere undersøkelser av selskapet ved å gå i dybden på regnskapene innenfor de ulike nærstående selskapene. Likevel kan man ikke forvente annet enn det som kreves etter lovgivningen. Dersom det ikke foreligger åpenbare grunner til å tro at det er feil i regnskapene, kan det heller ikke forventes at det blir utført ytterligere undersøkelser. I tillegg skal man forvente å kunne stole på et regnskap som er godkjent av en anerkjent revisor. Det er vanskelig å si om manipulasjonen hadde blitt oppdaget på et tidligere tidspunkt dersom det hadde blitt utført ytterligere undersøkelser. Dette vil blant annet være avhengig av kunnskapen lånekreditorene har om regnskapsteori.

5. Oppsummering og konklusjon

5.1 Oppsummering

Vår problemstilling er:

“Hvordan klarte Finance Credit å villedde lånekreditorene til å gi lån ved å manipulere regnskapene over en lengre periode?”

Vi startet oppgaven med å gå gjennom relevant teori knyttet til regnskap og regnskapsmanipulasjon for å danne et teoretisk grunnlag for oppgaven. For å svare på problemstillingen benyttet vi casestudie av Finance Credit som undersøkelsesopplegg og kvalitativ dokumentundersøkelse som metode. Vi analyserte rettsakene til de sentrale personene i Finance Credit-saken, som var Kristoffersen, Stensrud og revisor Haukland. I tillegg benyttet vi boken “Smarte skurker - grådige gubber” for supplerende informasjon om handlingsforløpet i saken.

Vi la frem fire aspekt knyttet til problemstillingen som skulle gjøre det mer oversiktlig å svare på problemstillingen. Vi tok oss systematisk gjennom disse aspektene i analysedelen. Det første aspektet var knyttet til metodene som personene i Finance Credit benyttet for å manipulere regnskapene i morselskapet FCN ASA. Vi har drøftet hver av metodene og forklarte hvordan manipulasjonen viste seg i regnskapene. Det andre aspektet fokuserte på de etiske vurderingene i Finance Credit. Her tok vi for oss Kristoffersens og Stensruds etiske atferd og hvordan denne brøt med de etiske retningslinjene. Det tredje aspektet fokuserte på revisors rolle i saken. Her vurderte vi hvorvidt revisjonsarbeidet hans var tilfredsstillende nok i tillegg til hvordan atferden hans brøt med de etiske retningslinjene. Det siste aspektet gjaldt lånekreditorenes rolle, der vi så på hvordan de lot seg villedde av Finance Credit og hvor god jobb de gjorde i å vurdere Finance Credit som låntaker.

Kort oppsummert ble lånekreditorene villedet av Finance Credit ved bruk av omfattende transaksjoner mellom nærstående selskaper, en uoversiktlig selskapsstruktur, Kristoffersen og Stensruds sjarm og evne til å fremstå troverdig, revisors uaktsomhet knyttet til revisjonsarbeidet og lånekreditorenes gode tro.

5.2 Konklusjon

Formålet med denne oppgaven har vært å øke forståelsen for begrepet regnskapsmanipulasjon gjennom å se på en av norgeshistoriens største bedragerisaker, Finance Credit. Vi har sett hvordan regnskapsmanipulasjon fungerer i praksis og hvor mange faktorer som kan spille inn for hvordan manipulasjonen kan få et slikt omfang. Dataene vi har funnet har vist at lånekreditorene i stor grad har latt seg villedes av feilaktig regnskapsinformasjon, som er et resultat av regnskapsmanipulasjon. Regnskapene var dermed ikke i tråd med kravet om rettvise bilde.

Vi har sett på metodene som ble benyttet for å manipulere regnskapene, der det kom frem at resultatføring av fiktive inntekter var en fremtredende manipulasjonsmetode. Transaksjoner mellom nærstående selskap, i de fleste tilfeller fakturering, ble flere ganger ført som “kundefordringer” og “inntekter” i FCN ASAs regnskap uten at posten ble spesifisert i note. Dette blåste opp inntektene og ble i ettertid regnet som fullt ut fiktive inntekter uten substans. Regnskapsmanipulasjonen var den viktigste faktoren til at lånekreditorene lot seg villedes.

Finance Credit-saken understreker viktigheten av at regnskapsførere og revisorer opptrer etisk forsvarlig i sin yrkesutøvelse. Manglende god etisk atferd i yrkesutførelsen kan få store konsekvenser for brukerne av regnskapene. Regnskapsmanipulasjonen i Finance Credit er et godt eksempel på dette. Det er viktig at regnskapsfører og revisor er pålitelig og skaper tillit i sin yrkesutøvelse for at brukerne skal kunne bruke regnskapsinformasjonen til deres formål. Revisoren i Finance Credit praktiserte en uprofesjonell atferd i sin yrkesutøvelse, og Finance Credit-saken viser hvor viktig det er at revisor er aktsom i sitt arbeid. En aktsom revisor vil være med på å forhindre at slik regnskapsmanipulasjon kan finne sted.

Lånekreditorene har en viktig støttefunksjon for bedrifter. Ettersom lånekreditorene er viktige for bedriftenes forretning er det viktig at bedriftene ikke misbruker lånekreditorenes tillit. Det er dermed viktig at lånekreditorene får presentert rettvise regnskap når de skal vurdere om de ønsker å innvilge lån. Finance Credit-skandalen understreker viktigheten av at lånekreditorene foretar en ordentlig kredittvurdering av kundene for å unngå at en slik skandale kan oppstå igjen.

Finance Credit-saken er bare én av flere saker der regnskapsmanipulasjon har blitt utført. Regnskapsmanipulasjon er derfor et stort samfunnsproblem, og konsekvensene fra Finance Credit-saken er et synlig eksempel på dette. Grovt manipulerte regnskaper, kombinert med revisor Hauklands manglende aktsomhet og Kristoffersen og Stensruds evne til å fremstå

troverdig, førte til at lånekreditorene lot seg villedes til å innvilge omfattende lån til Finance Credit-selskapene. Denne feilen fikk lånekreditorene svi for når de fant ut hvordan realiteten var. Realiteten var at lånekreditorene måtte håndtere tap på over kr 1 milliard. Dette viser viktigheten av å stille seg kritisk til regnskapsinformasjon, spesielt dersom regnskapsinformasjonen skal brukes til å trekke store og viktige beslutninger.

5.3 Avsluttende refleksjoner og forslag til videre forskning

Oppgaven har basert seg på en av norgeshistoriens største bedragerisaker. Våre konklusjoner om oppgavens validitet og reliabilitet i avsnitt 3.4 viser seg å være rasjonelle. Etersom vi har studert få relevante rettsaker har vi hatt muligheten til å gå i dybden på sakens handlingsforløp. Vi har dermed oppnådd en ønskelig bredde, som har styrket validiteten til oppgaven. Videre mener vi at andre vil ha lik mulighet til å gjennomføre tilsvarende undersøkelser, samt få samme resultat ved å bruke samme datamateriale. Dette har styrket reliabiliteten til oppgaven.

Ved en eventuell videre forskning ville det vært interessant å fokusere på andre aspekter ved Finance Credit-saken. Et eksempel kan være å studere internkontrollen innad i selskapet. Et annet eksempel kan være å studere motivene de sentrale personene i Finance Credit hadde for å gjennomføre manipulasjonen. Etersom økonomisk kriminalitet er et utbredt tema som preger samfunnet i stor grad, mener vi at det burde være større fokus på dette temaet i undervisning. Det hadde vært interessant å studere hvilken virkning mer undervisning om temaet hadde hatt på økonomisk kriminalitet i samfunnet.

6. Litteraturliste

BHL. (u.å.). Årsregnskapets innhold. Hentet 20.01.20 fra <http://bhl.no/arsregnskapets-innhold>

Bokføringsloven. (2004). Lov om bokføring. (LOV-2004-11-19-73) Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2004-11-19-73?q=bokforingsloven>

Borgarting lagmannsrett. (2008). LB-2007-22079. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/LBSTR/avgjorelse/lb-2007-22079?searchResultContext=1234&rowNumber=1&totalHits=4>

Deloitte. (2020). *Manipulering av inntekter og "røde flagg"*. Hentet fra <https://www2.deloitte.com/no/no/pages/legal/articles/manipulering-av-inntekter.html>

Den norske Revisorforeningen. (2009). Den norske Revisorforeningens regler om etikk. Hentet fra https://www.revisorforeningen.no/globalassets/fag/etikk/DnRs_regler_om_etikk

Dorris, B. (2018). *Report to the Nations: Global study on occupational fraud and abuse*. Hentet fra <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfepublic/2018-report-to-the-nations.pdf>

Eidsivating lagmannsrett. (2014). LE-2011-45698-2. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/LESTR/avgjorelse/le-2011-45698-2?searchResultContext=1374&rowNumber=1&totalHits=4>

Finansavtaleloven. (1999). Lov om finansavtaler og finansoppdrag (LOV-1999-06-25-46). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-06-25-46>

Finansdepartementet. (2004). *Om lov om bokføring (bokføringsloven)*. (Ot. Prp. nr. 46 2003-2004). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-46-2003-2004-/id128666/?ch=1>

Høgetveit, E. (2008). En trussel mot hele samfunnet. *Horisont*, 9(2), 44–57. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/JUS/hogetveit-e-2008-01>

Jacobsen, D.I. (2018). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk

Jahr, B. O. (2005). *Smarte skurker - grådige gubber*. Oslo: Bojahr Media

Kristoffersen, T. (2016). *Årsregnskapet - en grunnleggende innføring*. (5 utg.). Bergen: Fagbokforlaget

Kristoffersen, T. (2017). *Virksomhetsstyring og regnskapsorganisering*. Bergen: Fagbokforlaget.

Lavion, D. (2018). *Pulling fraud out of the shadows*. Hentet fra [Pulling fraud out of the shadowszoek.officielebekendmakingen.nl](https://shadowszoek.officielebekendmakingen.nl) > ...

Lovdata Pro. (u.å.). Om Lovdata. Hentet 22.04.20 fra https://lovdata.no/info/om_lovdata

Norges høyesterett. (2008). HR-2008-1150-A – Rt-2008-996. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/HRSTR/avgjorelse/hr-2008-1150-a?searchResultContext=1219&rowNumber=3&totalHits=864>

Norges høyesterett. (2010). HR-2010-1703-S – Rt-2010-1170. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/HRSIV/avgjorelse/hr-2010-1703-s?searchResultContext=1274&rowNumber=1&totalHits=173>

Norsk RegnskapsStiftelse. (2008). NRS 2 Anleggskontrakter. Hentet fra <https://www.regnskapsstiftelsen.no/wp-content/uploads/2015/08/2008-NRS-2-Anleggskontrakter-2008.pdf>

Oslo tingrett. (2004). *TOSLO-2003-6955*. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/TRSTR/avgjorelse/toslo-2003-6955?searchResultContext=1210&rowNumber=5&totalHits=79>

Oslo tingrett. (2005). *TOSLO-2004-55053*. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/TRSTR/avgjorelse/toslo-2004-55053?searchResultContext=1470&rowNumber=1&totalHits=8>

Oslo tingrett. (2007). *TOSLO-2005-106276*. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/TRSTR/avgjorelse/toslo-2005-106276?searchResultContext=1187&rowNumber=1&totalHits=4>

Politiet. (u.å.). Økonomisk kriminalitet. Hentet 20.01.20 fra <https://www.politiet.no/rad/okonomisk-kriminalitet/>

PwC. (2011). *Global Economic Crime Survey 2011*. Hentet fra <https://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/pdf/pwc-gecs-norway-2011.pdf>

Regnskap Norge. (2012). Etisk regelverk for regnskapsførere (Med Vedlegg: Kommentarer og eksempler). Hentet fra <https://www.regnskapnorge.no/globalassets/dokumenter/etisk-regelverk---2012-utgave-med-endring-til-regnskap-norge.pdf>

Regnskapsloven. (1998). Lov om årsregnskap m.v. (LOV-1998-07-17-56) Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-56?q=regnskapsloven>

Revisorforeningen. (2020, 16. januar). Revisjonsberetning: Revisors oppgaver og plikter. Hentet fra <https://www.revisorforeningen.no/om-revisjon/revisjonsberetning-revisors-oppgaver-og-plikter/>

Revisorhuset. (u.å.). Revisjonsberetning. Hentet 30.03.20 fra <https://www.revisorhuset.no/tjenester/revisjonsberetning/>

Revisorloven. (1999). Lov om revisjon og revisorer. (LOV-1999-01-15-2). Hentet fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-01-15-2/KAPITTEL_5#§5-2

Schilit, H. M. & Perler, J. (2010). *Financial Shenanigans*. (3. utg.) New York: McGraw-Hill.

Schwencke, H.R., Haugen, D. O., Baksaas, K.M., Stenheim, T. & Avlesen-Østli, E. (2018). *Årsregnskapet i teori og praksis 2018*. (20 utg.). Oslo: Gyldendal

Straffeloven. (2005). Lov om straff (LOV-2005-05-20-28). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>

Voldsund, T., Pedersen, A. O., Hoff, K.G. & Kolstad Hansen, S. (2013). *Grunnleggende regnskap* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Høgskulen på Vestlandet

Bacheloroppgåve rekneskapsførar

BO6-2001 bacheloroppgåve

Predefinert informasjon

Startdato:	05-05-2020 15:00	Termin:	2020 VÅR
Sluttdato:	14-05-2020 14:00	Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Eksamensform:	Bacheloroppgåve	Studiepoeng:	15
SIS-kode:	203 BO6-2001 1 BO 2020 VÅR		
Intern sensor:	Willy Myhre		

Deltaker

Navn:	Lena Lilledal
Kandidatnr.:	2014
HVL-id:	574134@hvl.no

Informasjon fra deltaker

Antall ord *:	19955	Inneholder besvarelsen konfidensielt materiale?:	Nei	Jeg bekrefter at jeg har registrert oppgavetittelen på norsk og engelsk i StudentWeb og vet at denne vil stå på vitnemålet mitt *:	Ja
Egenerklæring *:	Ja				

Gruppe

Gruppenavn:	Bachelor: Silje, Johanne og Lena
Gruppenummer:	5
Andre medlemmer i gruppen:	Johanne Ryland, Silje Sua

Jeg godkjenner avtalen om publisering av bacheloroppgaven min *

Ja

Er bacheloroppgaven skrevet som del av et større forskningsprosjekt ved HVL? *

Nei

Er bacheloroppgaven skrevet ved bedrift/virksomhet i næringsliv eller offentlig sektor? *

Nei